

AVALUACIÓ DE LA IMPLEMENTACIÓ DEL PROGRAMA “MALETA DE LES FAMÍLIES” – INFORME FINAL

Informe encarregat pel Servei de Suport Municipal de la Gerència de Serveis d'Educació de l'Àrea d'Atenció a les Persones de la Diputació de Barcelona i elaborat per Miquel Àngel Alegre i Jordi Sanz, de l'Institut Català d'Avaluació de Polítiques Públiques (Ivàlua), amb el suport d'Eduard Moreno (Sòcol)

ivàlua ✓ Institut Català d'Avaluació
de Polítiques Públiques

Barcelona, 14 de desembre de 2015

Continguts

Resum executiu	i
El programa Maleta de les famílies	i
Metodologia de l'avaluació	ii
Conclusions	ii
1. Breu descripció del programa Maleta de les famílies	1
2. Problemàtica: abandonament escolar prematur i transicions fallides.....	4
3. La Maleta de les famílies: una avaluació de la implementació	6
3.1 Què vol dir avaluar la implementació d'un programa	6
3.2 L'avaluació de la implementació: metodologia i fonts d'informació	7
4. La Maleta de les famílies: resultats de la implementació.....	9
4.1 Interès del programa i sentit d'oportunitat.....	9
4.2 L'accés al programa.....	12
4.3 Objectius del programa i problemàtica abordada: la complexitat de l'abandonament	23
4.4 Les activitats del programa: els Tallers.....	28
4.5 Les activitats del programa: la Tutoria	38
5. Conclusions i recomanacions	42
Referències	50

Gràfics

Gràfic 1. Nivell d'estudis de pare/mare, per municipi	15
Gràfic 2. Desocupació de pare/mare, per municipi	16
Gràfic 3. Pare/mare nascut a l'estranger, per municipi	17
Gràfic 4. Alumnes nascuts a l'estranger, per municipi	18
Gràfic 5. Llars monoparentals, per municipi.....	19
Gràfic 6. Llengua d'ús preferent en l'àmbit domèstic, per municipi.....	20
Gràfic 7. Resultats d'avaluació del 1r trimestre de 4t d'ESO, per municipi.....	21
Gràfic 8. Nivell d'assistència als tallers (1 i 2), per municipi	29
Gràfic 9. Valoració de la utilitat dels tallers	31
Gràfic 10. Valoració dels continguts generals dels tallers.....	32
Gràfic 11. Valoració dels materials i recursos utilitzats als tallers.....	33
Gràfic 12. Valoració dels aspectes organitzatius dels tallers	34
Gràfic 13. Satisfacció global amb els tallers.....	35
Gràfic 14. Nivell d'assistència a la tutoria, per municipis	38

Taules

Taula 1. Distribució i nombre d'entrevistes i grups de discussió.....	8
Taula 2. Nombre de famílies participants, per municipi	14
Taula 3. Nivell d'assistència als tallers (1 i 2), per municipi	29
Taula 4. Nivell d'assistència a la tutoria, per municipis	39

Resum executiu

El programa Maleta de les famílies

El programa Maleta de les famílies inicia el seu procés de captació de municipis i instituts interessats a participar-hi el mes d'octubre de 2014. Els seus objectius són: a) millorar l'acompanyament que les famílies fan als seus fills en les transicions postobligatòries; b) augmentar les taxes de graduació i continuïtat formativa; c) millorar la tria d'opcions de formació postobligatòria; d) augmentar la compleció dels estudis postobligatoris; i, en conjunt, e) prevenir l'abandonament escolar prematur dels alumnes.

El programa es planteja com una prova pilot aleatoritzada, dissenyada per avaluar-ne els impactes sobre assoliments i transicions educatives dels fills de les famílies implicades. Participen en l'experiment 267 famílies de 28 instituts en 8 municipis de la província de Barcelona. Totes elles són famílies amb fills a 4t d'ESO amb almenys dues assignatures suspeses en l'avaluació del primer trimestre del curs (2014-2015). Les principals activitats de la Maleta es duen a terme entre els mesos de març i de maig 2015, i comprenen:

- Els tallers d'orientació. El programa contempla dues sessions de taller de caràcter grupal. En el primer taller s'intenta dotar a les famílies d'eines que les ajudin a identificar millor les competències, interessos i expectatives dels fills, així com els factors que condicionen els processos de tria de les opcions formatives més enllà de l'ESO. En el segon taller es treballa informació sobre l'oferta formativa postobligatòria i sobre diferents perfils professionals. Les sessions es realitzen als diferents instituts de referència, en horari extraescolar i tenen una durada aproximada de 1 hora i 30 minuts.
- La tutoria personalitzada. Els objectius d'aquesta tutoria (sessió única) són: conèixer les perspectives de futur de l'alumne i contrastar-les amb les dels pares; establir un conjunt de compromisos entre la família i l'alumne referits al procés de transició i acordar un pla de treball per al seu futur formatiu més immediat. La sessió de tutoria té lloc a l'institut de referència, en un horari i durada similars als dels tallers.

El present informe recull les conclusions de l'avaluació de la implementació de la Maleta de les famílies. Es preveu disposar dels resultats finals de l'impacte del programa al llarg del darrer trimestre de 2016.

Metodologia de l'avaluació

L'avaluació de la implementació que aquí es presenta es basa en:

- Anàlisi quantitativa. Inclou: a) Estudi de les característiques de les famílies implicades (dades sociodemogràfiques recollides en el qüestionari d'inscripció) i dels seus fills i filles (dades acadèmiques proporcionades pels instituts); b) Estudi de les respostes de les famílies participants al qüestionari de valoració dels tallers, inclou: utilitat general, continguts, metodologia, recursos, aspectes organitzatius, etc.; c) Anàlisi documental dels informes redactats per les orientadores del programa sobre el desenvolupament dels tallers i de les tutories.
- Anàlisi qualitativa. S'han dut a terme: a) 13 Entrevistes semi-estructurades amb els següents agents clau: Diputació de Barcelona, Educaweb/Institut DEP, equips directius dels instituts implicats i famílies participants. B) 2 Grups de discussió amb els agents més directament involucrats en la provisió del programa: orientadores del programa i tècnics municipals implicats.

Conclusions

En aquest apartat es resumeixen els principals resultats de l'avaluació, organitzats d'acord amb els eixos temàtics que han orientat les seves anàlisis: a) Interès, oportunitat i encaix del programa, b) Accés al programa i característiques dels participants; c) Objectius i problemàtica abordada; d) Les activitats del programa: els Tallers; e) Les activitats del programa: les Tutories. Finalment s'inclou un darrer apartat sobre la possible continuïtat i escalabilitat del programa. Per a cadascun d'aquests eixos, s'indiquen recomanacions i propostes pràctiques.

Interès, oportunitat i encaix del programa

Visions generals

- Segons s'extreu de les entrevistes i els grups de discussió realitzats, sembla compartit que la raó de ser del programa és sumar estratègies a uns serveis d'orientació que són percebuts com a infradotats en els contextos d'ensenyament secundari, en especial quan es tracta d'arribar al seguiment de les famílies.

- Alhora, sembla també compartir-se l'interès d'involucrar en aquestes tasques d'orientació professionals especialitzats en la matèria.

Punts crítics

- El principal aspecte crític remet a l'encaix del programa i les seves dinàmiques d'implementació en el marc de les accions d'orientació que ja es realitzen i de les que són responsables, en primer lloc, els instituts, i en segon lloc, els mateixos municipis.
- La manca de la planificació necessària per assegurar la complementarietat ha produït algunes disfuncions i malentesos entre els agents encarregats de la implementació del programa i els responsables d'orientació d'alguns instituts i àrees municipals.

Accés al programa i característiques dels participants

Característiques generals

- La Maleta de les famílies implica 267 famílies amb fills escolaritzats a 4t d'ESO en 28 instituts de 8 municipis de la província de Barcelona.
- Els municipis són proposats considerant la seva mida (es prioritzen municipis mitjans i grans, amb tres o més instituts públics) i la seva experiència en programes d'acompanyament als joves en les seves transicions. Pel que fa als centres educatius, es procurà involucrar el conjunt d'instituts públics dels municipis (o dels districtes en el cas del Municipi A) implicats en el pilot.
- La participació de les famílies en el programa és voluntària. Es consideren famílies elegibles totes aquelles que tinguin fills amb almenys dues assignatures suspeses en l'avaluació del primer trimestre de curs. Els tutors dels instituts implicats són els encarregats d'identificar les famílies candidates i convidar-les a involucrar-se en el programa, mitjançant fórmules diverses (contacte individual amb les famílies, sessió informativa oberta, etc). S'intenta captar entorn de 10 famílies candidates per institut.
- Els instituts candidats (amb els seus conjunts de famílies preseleccionades) es distribueixen aleatòriament en tres modalitats diferents de participació: “modalitat A”, reben tallers i tutories (85 famílies); “modalitat B”, reben només els tallers (85); “modalitat C”, són el grup control (94). Totes les famílies implicades, amb independència de la

modalitat de participació, són incorporades en un protocol de seguiment municipal que s'inicia al començament del curs posterior al d'implementació del programa.

- Les famílies participants en el programa (267) reuneixen les següents característiques:
 - Un 60% tenen estudis secundaris postobligatoris o estudis superiors
 - Un 36% tenen algun progenitor en situació d'atur
 - Un 38% tenen algun progenitor nascut a l'estranger
 - Un 19% viuen en llars monoparentals
 - Un 46% fan servir el castellà exclusivament com a llengua d'ús domèstic
- Pel que fa als fills que aquestes famílies tenen a 4t d'ESO (implicats en el programa):
 - Un 25% són nascuts a l'estranger
 - En l'avaluació del primer trimestre obtenen una nota mitjana de 4,9, i suspenen, de promig, 4 assignatures

Aspectes crítics

- Sobre el “targeting” de la intervenció, alguns tècnics municipals, responsables d'institut i orientadores del programa qüestionen que aquest s'hagi prioritzat l'accés de famílies amb fills amb baix rendiment acadèmic. Es concep que el programa és necessari i segurament efectiu per al conjunt dels alumnes, independentment de les seves qualificacions.
- Les entrevistes mantingudes amb les persones referents dels instituts implicats i amb les orientadores del programa, així com les dades sobre el perfil dels alumnes involucrats, posen de manifest que el procés de selecció de les famílies duta a terme des dels instituts (sempre respectant el criteri d'elegibilitat bàsic) ha estat força idiosincràtic.
- El procediment “experimental”: alguns municipis, instituts i famílies s'han mostrat crítics amb el procediment d'aleatorització de l'accés dels instituts (i les seves famílies) a les distintes modalitats de participació del programa. Els ajuntaments han tingut dificultats per explicar i justificar aquest procediment als instituts, i els instituts a les famílies elegibles.
- Alhora, el fet que les tasques de preparació i posada en marxa del pilotatge experimental haguessin d'iniciar-se un cop començat el curs escolar van endarrerir l'inici de la implementació del programa més enllà del que hagués estat convenient. Cal dir que aquesta era una circumstància prevista per part dels diferents actors implicats en el disseny, provisió i avaluació del programa.

Objectius i problemàtica abordada

Visions generals

- Situat l'objectiu en la reducció de l'abandonament escolar prematur, el conjunt d'agents implicats en el desplegament del programa comparteixen la hipòtesi que una de les causes principals d'aquest fenomen són les “tries mal fonamentades”.
- Una tria mal fonamentada i l'abandonament educatiu es vinculen a una concepció força ample de “desorientació”. Tant entre les famílies com entre els alumnes, aquesta desorientació s'acompanya d'una sèrie d'expectatives desajustades sobre les opcions de continuïtat post-ESO.
- S'entén que aquesta desorientació dels alumnes pot ser motivada per diversos factors, a banda de la pròpia desorientació de les famílies a l'hora d'acompanyar els fills de forma adequada: manca de motivació, manca de maduresa, capacitats i rendiment acadèmic, etc. Cal dir que no tots els agents entrevistats comparteixen el mateix diagnòstic quant a les causes de la desorientació dels alumnes.

Les activitats del programa: els Tallers

Assistència

- Un 64,7% de les famílies amb opció de participar-hi van assistir al primer taller, i un 59% al segon taller. Destaca l'elevat nivell d'assistència al Municipi H (92% en tots dos tallers) i el reduït volum de participació al Municipi G (31% en els dos tallers).

Valoració general positiva

- Les persones entrevistades han valorat els tallers molt positivament, atorgant un valor especial a la “professionalitat” amb què es varen portar a la pràctica.
- Aquesta percepció es correspon amb els resultats quantitatius de l'enquesta de valoració dels tallers que van respondre les famílies que hi participaren:
 - Gairebé la totalitat de les famílies creuen que els tallers els han servit per conèixer millor les opcions formatives possibles i a saber com plantejar la tria d'estudis postobligatoris.

- Els continguts generals dels tallers (autoconeixement, oferta formativa, etc.) reben una puntuació mitjana de 8.
- Els materials i recursos utilitzats reben puntuacions que oscil·len entre 7,2 i 8,9. Destaca la tasca de la orientadora dinamitzadora, valorada amb una nota global de gairebé 9.
- L’organització dels tallers rep una puntuació mitjana de 8,3. La puntuació d’aspectes com la informació rebuda per les famílies abans dels tallers o el moment del curs en què es realitzen queda per sota de la mitjana global.
- En resum, el grau de satisfacció global és alt (8,4) i, en conseqüència, la gran majoria de famílies recomanarien aquesta activitat a d’altres famílies.

Alguns punts febles

- El nivell d’assistència a les dues sessions dels tallers ha estat baix (veure dades més amunt), especialment en alguns municipis.
- Una part important de les persones més directament involucrades en els tallers (orientadores i famílies) perceben que aquests “es varen quedar curts”, per diferents motius:
 - Arriben tard en el temps (en general han estat programats entre mitjans de març i mitjans d’abril), quan moltes de les decisions sobre la continuïtat més enllà de l’ESO haurien d’estar ja bastant madurades.
 - El seu caràcter grupal dificulta tractar unes problemàtiques que sovint són força particulars.
 - Dues sessions semblen insuficients per abordar qüestions complexes com l’autoconeixement i l’ajust d’expectatives, clau en tot procés d’orientació.
 - Canvis entre els assistents al primer i al segon taller obliga a repetir continguts i dificulta avançar de forma adequada.
- Algunes famílies demanen que els fills puguin participar conjuntament amb els pares en els tallers.

Les activitats del programa: les Tutories

Assistència

- Un 53% de les famílies amb possibilitat de rebre una tutoria personalitzada van acabar assistint-hi. El Municipi D és el municipi que presenta el percentatge més elevat d'assistència a les tutories (67%) i el Municipi G el més baix (33%).

Valoració general positiva

- En les entrevistes realitzades, famílies i orientadores del programa valoren molt positivament les sessions de tutoria que incorpora la Maleta. Principalment per dos motius:
 - L'esquema personalitzat de la tutoria permet treballar interessos, expectatives i decisions sovint molt particulars, difícilment abordables en sessions de grup.
 - En participar-hi la família conjuntament amb l'alumne, la tutoria permet incidir allà on es fa efectiva l'orientació i la presa de decisions, en la relació entre pares i fills en el moment de la tria.

Alguns punts febles

- Com en el cas dels tallers, una part dels entrevistats consideren que la programació de les tutories s'ha fet tard en el temps (segona quinzena d'abril). A aquestes alçades, la majoria d'informacions i decisions sobre el procés de tria haurien d'estar ja bastant encarrilades.

1. Breu descripció del programa Maleta de les famílies

El programa Maleta de les famílies inicia el seu procés de captació de municipis i instituts interessats a participar-hi el mes d'octubre de 2014. El seu principal propòsit és contribuir a orientar les famílies en el procés d'acompanyament dels seus fills, tots ells finalitzant l'etapa d'escolarització obligatòria. El programa es planteja com una prova pilot aleatoritzada, dissenyada per avaluar-ne els impactes sobre assoliments i transicions educatives dels fills de les famílies implicades. Participen en l'experiment 267 famílies de 28 instituts en 8 municipis de la província de Barcelona. Les principals activitats de la Maleta –tallers d'orientació grupals i tutories personalitzades– es duen a terme entre els mesos de febrer i març de 2015.

El programa de la Maleta beu del programa francès Mallette des Parents. Com en el cas del programa català, la Mallette és una intervenció d'orientació i sensibilització familiar que s'inicia com una prova pilot de tipus experimental. En concret, la Mallette es testa el curs 2008-2009 amb famílies amb fills i filles iniciant la secundària obligatòria en escoles socialment desafavorides de l'est de París (Avvisati, Gurgand, Guyon, & Maurin, 2014); i el curs 2010-2011 amb famílies d'alumnes en el darrer curs de l'etapa secundària obligatòria en centres ubicats a l'oest de la capital francesa (Goux, Gurgand, & Maurin, 2014). Actualment, el programa de la Mallette des Parents forma part del catàleg de serveis del Ministeri de l'Educació francès i s'ofereix a escala nacional a famílies amb fills en tres moments clau de l'itinerari escolar: curs preparatori (inicis de l'educació primària), sisè grau (inici de la secundària inferior) i novè grau (final de la secundària inferior).

Seguint de prop els plantejaments i continguts del programa “original”, la Maleta de les famílies presenta els següents trets característics:

Objectius. El programa es planteja: a) millorar l'acompanyament que les famílies fan als seus fills en les transicions que tenen lloc un cop finalitzats els estudis obligatoris; b) augmentar les taxes de graduació i continuïtat formativa; c) millorar la tria d'opcions de formació postobligatòria; d) augmentar la compleció dels estudis postobligatoris; i, en conjunt, e) prevenir l'abandonament prematur dels alumnes.

Població destinatària. El programa pilot de la Maleta de les famílies es desenvolupa en municipis mitjans i grans (amb tres o més instituts públics), amb experiència i dispositius

d’acompanyament als joves en les seves transicions. Les seves intervencions s’adrecen a famílies amb fills a 4t d’ESO amb almenys dues assignatures suspeses en l’avaluació del primer trimestre del curs (2014-2015). Aquest criteri respon a la voluntat de centrar el programa en alumnes amb algun desavantatge acadèmic, deixant a l’hora prou marge d’elegibilitat per acabar disposant d’un perfil prou divers d’alumnat.

Accés al programa. La participació en el programa és voluntària, i correspon als tutors del instituts implicats identificar i captar les famílies candidates a participar-hi (obeint el criteri d’elegibilitat abans esmentat). Per fer-ho, s’utilitzen fórmules diverses: contacte individual amb les famílies, sessió informativa oberta. S’intenta captar entorn de 10 famílies candidates per institut.

En cop enrolades les famílies, es distribueixen aleatòriament els instituts candidats en tres modalitats diferents de participació: “modalitat A”, les famílies preseleccionades en aquests instituts reben les dues activitats principals del programa, tallers i tutories (85); “modalitat B”, reben només els tallers (88); “modalitat C”, són el grup control (94). Totes les famílies implicades, amb independència de la modalitat de participació, són incorporades en un protocol de seguiment municipal que s’inicia al començament del curs posterior al d’implementació del programa.

Activitats i metodologia. El programa el componen dues activitats principals: els tallers d’orientació i les tutories personalitzades. El plantejament i realització d’aquestes activitats corre a càrrec de professionals de l’empresa Educaweb (Institut DEP).

Els tallers d’orientació són de caràcter grupal, i apleguen el conjunt de famílies dels diferents instituts seleccionats per rebre’ls (modalitats 2 i 3). Es programen dues sessions de taller. En el primer taller s’intenta dotar a les famílies d’eines que les ajudin a identificar millor les competències, interessos i expectatives dels fills, així com els factors que condicionen els processos de tria. En el segon taller es treballa informació sobre l’oferta formativa postobligatòria i sobre diferents perfils professionals. El desenvolupament dels tallers es realitza amb l’ajut de documents audiovisuals, graelles de reflexió i dinàmiques d’explicació i discussió. Les sessions es realitzen als diferents instituts de referència, en horari extraescolar (començant a l’entorn de les 18 hores) i tenen una durada aproximada de 1 hora i 30 minuts cadascuna d’elles.

Les famílies dels instituts assignats a la modalitat A de participació reben una tutoria personalitzada, a la qual assisteixen amb els seus fills o filles. Els objectius d'aquesta tutoria (sessió única) són: conèixer les perspectives de futur de l'alumne i contrastar-les amb les dels pares; establir un conjunt de compromisos entre la família i l'alumne referits al procés de transició i acordar un pla de treball per al futur immediat. La sessió de tutoria té lloc a l'institut de referència, en un horari i durada similar als dels tallers.

De forma general, els tallers i les tutories es duen a terme entre els mesos de març i abril de 2015.

2. Problemàtica: abandonament escolar prematur i transicions fallides

L'abandonament escolar prematur és un problema de gran incidència a casa nostra: l'any 2014, la taxa d'abandonament prematur dels estudis (això és, el percentatge de joves entre 18 i 24 anys que no han assolit una titulació secundària superior i que no es troben cursant cap formació) se situava en el 22,2% a Catalunya i en el 21,9% a Espanya, percentatges que dupliquen el corresponent a la UE-28 (11,2%). Malgrat el descens de la taxa d'abandonament educatiu que s'ha viscut a Catalunya des de 2008 (de 11 punts percentuals), i que molt probablement tingui a veure amb el col·lapse de l'ocupació i la reducció del cost d'oportunitats d'estudiar que aquest ha generat, continuem trobant-nos a casa nostra amb un problema de vulnerabilitat educativa entre els joves de gran rellevància.

Alhora, la literatura evidencia la presència d'un gradient socioeconòmic pronunciat en la distribució de les probabilitats d'abandonar prematurament els estudis, fet que òbviament compromet la igualtat d'oportunitats en la transició cap a la vida adulta (Eurofound, 2012). En efecte, diferents estudis mostren que els fills de pares i mares amb baix nivell d'estudis, d'origen estranger i que viuen en llars monoparentals tenen una probabilitat superior d'abandonar els estudis de forma prematura que la resta de col·lectius juvenils (Alegre et al., 2010; Fernández-Macías, Braña, & Bustillo, 2013; Marí-Klose et al., 2009), i alhora una probabilitat menor de retornar al sistema educatiu un cop l'han abandonat (Bernardi & Requena, 2010; García et al., 2013).

La mateixa definició d'abandonament educatiu prematur assenyalava dues fonts principals de desconexió amb els estudis: a) la no finalització de l'educació obligatòria, b) la no continuïtat o abandonament de l'educació postobligatòria. Totes dues desconexions tenen condicionants socioeconòmics i competencials compartits, però la segona té un determinant afegit: la presa de decisions desencertades en el pas de l'educació obligatòria a la postobligatòria. En altres paraules, no valorar correctament les opcions formatives més enllà de l'ESO du sovint a triar itineraris de forma ineficient, el que pot acabar resultant en transicions educatives truncades (s'interromp la trajectòria educativa un cop finalitzada l'ESO) o fallides (s'inicien estudis postobligatoris, però, per uns o altres motius, s'abandonen abans d'hora).

Adreçant aquesta problemàtica, la formulació del programa Maleta de les famílies es basa en la següent teoria del canvi: les famílies tenen un paper clau en el progrés i oportunitats

educatives d'infants i adolescents; una part decisiva d'aquest paper l'exerceixen acompanyant els fills en moments clau de la trajectòria educativa; l'orientació que es realitza en els tallers i tutories del programa dota les famílies d'unes eines que els permeten realitzar aquesta tasca d'acompanyament de forma més efectiva; de resultes, els alumnes adequen correctament les seves expectatives postobligatòries, s'incrementa la seva taxa de finalització de l'ESO i disminueix el percentatge de transicions fallides.

3. La Maleta de les famílies: una avaluació de la implementació

3.1 Què vol dir avaluar la implementació d'un programa

El programa Maleta de les Famílies ha estat dissenyat i executat com una prova pilot de caràcter experimental, per tant, orientada a avaluar-ne els impactes. Ara bé, com podem explicar el sentit i l'abast de tot eventual impacte d'un programa? Què ho fa que un programa funcioni en una determinada direcció i no en una altra? Quins són els mecanismes, els processos, les actuacions que hi ha al darrere dels canvis atribuïbles al programa?

De forma general, si volem donar resposta a aquest tipus d'interrogants, necessitem comptar amb exercicis que avaluin com aquest ha estat implementat a la pràctica, en quina mesura el seu desenvolupament ha estat coherent amb les previsions del disseny original, de quina manera ha estat adaptat a les particularitats dels diferents contextos on s'ha desplegat. Nocions com “program fidelity/adherence/exposure”, “quality of delivery”, “participant responsiveness” o “implementation gap” són claus per a aquest tipus d'anàlisis (Meyers, Durlak, & Wandersman, 2012; Mowbray, Holter, Teague, & Bybee, 2003). Per dur a terme aquesta tasca, l'avaluació de la implementació acostuma a combinar anàlisis quantitatives (perfil sociodemogràfic dels participants, nivells de cobertura del programa, abast de les activitats realitzades, nivells de satisfacció, etc.) amb anàlisis qualitatives. En particular, és gràcies a l'anàlisi qualitativa, realitzada principalment a través d'entrevistes o grups de discussió de distinta índole, que podem caracteritzar i comprendre el funcionament real del programa, així com les percepcions que els principals agents involucrats (responsables polítics i tècnics, gestors, participants...) en tenen.

3.2 L’avaluació de la implementació: metodologia i fonts d’informació

L’avaluació de la implementació que aquí es presenta es basa en dues anàlisis complementàries, quantitativa i qualitativa.

Anàlisi quantitativa

Aquest bloc es nodreix dels següents exercicis:

- a) Estudi de les característiques de les famílies implicades (participants i controls) i dels seus fills i filles.
 - Pel que fa a les famílies, es treballen dades referides al seu perfil sociodemogràfic (nivell d’estudis, ocupació, lloc de naixement, composició de la llar i llengua d’ús domèstic). Aquesta informació s’extreu del qüestionari inclòs en el full d’inscripció al programa.
 - Pel que fa als fills, es considera la informació acadèmica de base proporcionada pels seus respectius centres educatius. En particular, es prenen en consideració els resultats dels alumnes en l’avaluació del primer trimestre de 4t d’ESO, abans de l’inici de la implementació del programa.
- b) Estudi de les respostes de les famílies participants al qüestionari de valoració dels tallers. Inclou qüestions sobre: utilitat general, continguts, metodologia, recursos, aspectes organitzatius, etc. Responen el qüestionari 109 famílies de les 173 amb opció d’assistir als tallers (un 63%).

Anàlisi qualitativa

A través de les diferents eines que ens ofereix la metodologia qualitativa, podem aproximar-nos a la complexitat i el significat de l’experiència dels diferents agents implicats en el programa, i alhora descriure com té lloc el seu procés d’implementació (“el com”) per tal d’identificar quins són els elements clau del seu funcionament (“el perquè” el programa és efectiu o no). Més concretament, s’han dut a terme:

- a) Entrevistes semi-estructurades amb els següents agents clau: responsables del programa (Diputació de Barcelona), responsables de l'entitat proveïdora de les activitats (Educaweb / Institut DEP), equips directius dels instituts implicats, i famílies participants. A banda del perfil de l'informant, la definició de la mostra de persones a entrevistar ha tingut en compte criteris com: tipologia dels centres, distribució geogràfica (municipis) i modalitat de participació en el programa. En total, s'han dut a terme 13 entrevistes (veure taula 1).
- b) Grups de discussió amb els agents més directament implicats en la provisió del programa. Se n'han realitzat dos:
- Amb les orientadores de tallers i activitats (Educaweb / Institut DEP). El grup es realitzà en les dependències d'Educaweb / Institut DEP i comptà amb la participació de quatre orientadores.
 - Amb els tècnics municipals implicats. Es va programar una sessió de discussió que serví alhora com a espai de retorn parcial dels resultats de l'avaluació. La sessió tingué lloc a la mateixa Diputació de Barcelona i es va comptar amb representants tècnics del vuit municipis implicats en el programa.

Taula 1. Distribució i nombre d'entrevistes i grups de discussió.

Informants	Entrevistes	Grups de discussió
Diputació de Barcelona	2 (1 individual / 1 en parella)	
Educaweb / Institut DEP	1 (individual)	
Instituts implicats	4 (individuals)	
Famílies participants	6 (individuals)	
Orientadores		1 (4 participants)
Tècnics municipals		1 (10 participants)
Total	13	2

- c) Anàlisi documental dels informes redactats per les orientadores del programa sobre el desenvolupament dels tallers (informes grupals) i de les tutories (informes individuals).

4. La Maleta de les famílies: resultats de la implementació

4.1 Interès del programa i sentit d'oportunitat

La raó principal: sumar i arribar a les famílies

Una de les primeres qüestions que es plantejava en les entrevistes i grups de discussió mantinguts amb informants clau era quina fou la raó que els dugué a implicar-se en el programa de la Maleta o, dit d'una altra manera, com justifiquen el seu interès. En línies generals, acostuma a compartir-se que la raó de ser del programa és sumar estratègies a uns serveis d'orientació que són percebuts com a infradotats en els contextos d'ensenyament secundari:

El que passa és que l'orientació en els centres és una de les baules més febles que hi ha. Els serveis d'orientació en els centres de secundària, i això ho sap el Departament d'Ensenyament, no estan ben dotats. Des de fa un parell d'anys es reconeix això. L'orientació està adreçada a garantir l'èxit en l'etapa de secundària però el salt i tota aquesta opcionalitat i complexitat que s'obre en el moment de la transició... no arriba. Van saturats. Són una o dues persones, les tutories no estan enfocades cap a orientació explícitament sinó una altra cosa... O sigui, no és un dels pilars dels centres de secundària, és un complement. I per tant, la feina és, davant d'una demanda incommensurable, hi ha recursos molt limitats. (Tècnic Diputació de Barcelona)

Alhora, des del punt de vista dels seus impulsors, el programa permet complementar les tasques d'orientació dels instituts allà on probablement aquestes són més deficitàries, això és, en l'atenció a les famílies dels alumnes. D'aquesta manera, “s'obre la mirada del centre, incorporant-se la família al procés i s'aconsegueix que l'orientació vagi més enllà d'una xerradeta quan toca” (tècnic municipal).

En paraules d'una de les orientadores responsable de les activitats del programa, es valora justament aquesta percepció d'estar treballant “en un terreny verge”, allà on altres no arriben:

A mi em va agradar la sensació de no ser mai repetitiva en res que haguessin pogut fer ells abans. Crec que aquest és el sentit de la maleta. Pels recursos aportats, les reflexions provocades en el procés de tria, l'autoconeixement... treballaves en un terreny verge. (Orientadora Maleta)

Finalment, sembla també compartir-se l'interès d'involucrar en aquestes tasques d'orientació professionals especialitzats en la matèria:

Comptar amb professionals està bé perquè ha garantit que es fessin amb una certa qualitat, que és el que ens interessava en la mostra pilot. (Tècnic Diputació de Barcelona)

Jo crec que és un complement molt bo al que els hi oferim a l'institut. Perquè encara que els oferim una cosa semblant, mai és tan tècnica com jo vaig notar que ho dominava aquella persona. (Tècnic municipal)

Amb alguns matisos i limitacions

Com és comprensible, les motivacions teòriques que justifiquen el programa no sempre són idèntiques als interessos que mouen les diverses persones implicades. Així doncs, en les entrevistes mantingudes amb els diferents agents involucrats en el programa és possible copsar com es pot compartir aquest interès al mateix temps que s'hi afegeixen alguns matisos.

En aquesta sèrie de reinterpretacions, val la pena començar destacant la que fan alguns dels centres implicats:

Entrevistador: *Esperàveu guanyar una mica amb el programa (...)*

Orientadora institut (OI): *Doncs clar, perquè l'orientació la fem nosaltres. Si tu no guanyes amb això... A part, jo vaig dir als pares que si no em quedava (als tallers) era per una qüestió de protocol, però queda lleig que es faci alguna cosa amb un orientador sense el centre. Queda com 'mira, ara sí que...' no?*

E: *I no podria ser un aspecte positiu, justament, que algú extern vingui, un interlocutor diferent...*

OI: *Jo no ho veig. Que hi hagi un interlocutor diferent vale, però que no podem estar presents ningú de l'institut, ni els tutors ni jo... Em sembla que nosaltres no guanyem res. Només aquelles famílies que van estar allà, i allò no... m'entens? No... no ha revertit en res. A més hi ha haver un malentès i va quedar una persona del programa amb els pares, sense comunicar-m'ho, i es van trobar el centre tancat.*

E: *O sigui la coordinació no...*

OI: *Clar, nosaltres... al nostre institut es treballa molt l'orientació, i tot això queda com...*

Tal i com es pot observar a la cita, l'interès del programa segueix sent que aquest reverteixi en l'orientació, que aquesta tasca sumi, “guanyi”. No obstant, aquesta orientadora d'un centre participant matisa que la responsabilitat de la tasca d'orientació recau en elles, en els centres, i que per tant calia que d'alguna manera el programa els aportés alguna cosa més. A més, el fet de sumar actors-referents a la tasca d'orientació pot donar lloc a malentesos i descoordinacions. Tot i que aquesta visió no és compartida pel conjunt d'instituts, és una reinterpretació destacable de l'interès del programa ja que, com es deia més amunt, pot reduir la implicació d'uns actors clau com són els centres.

Val a dir que aquesta diagnosi és compartida per la baula que precedeix als centres en la cadena que ha de connectar l'interès de la Diputació per enfortir l'orientació amb les famílies i els alumnes, és a dir, els tècnics municipals:

Jo crec que en el moment en què s'ofereix el recurs és una oportunitat. Entenc que al principi els instituts ho veuen com una oportunitat, però ho veurien millor si des del principi de curs ho poden afegir en les accions que ells ja desenvolupen. (Tècnic municipal)

I trobem també consonància en l'argumentació d'algunes de les orientadores encarregades de dur a terme les activitats del programa (tallers i tutories). En resum, cal evitar que el programa es converteixi en un “bolet”, i ha de mirar d'integrar-se al màxim dins dels procediments del centre:

Lo ideal és que no fos com un bolet enmig del que fan els instituts, sinó una cosa que pugui implicar el personal de l'institut, i no fos tan tancada. De vegades vaig haver de dir-li a algú que sortís del taller, i tens una sensació de secretisme, i dificulta que l'institut s'impliqui en el que estàs fent. Si s'aplica més enllà de la prova pilot estaria bé que això canviés. Integrar-ho dins del procediment del centre. (Orientadora Maleta)

Finalment, en el moment en que el programa arriba a les famílies, aquestes hi veuen una oportunitat fonamentalment per a recopilar més informació, en un moment de desorientació com el que moltes d'elles afirmen viure. Així, es segueix percebent el programa com una ajuda per a combatre la desorientació, veient-lo d'entrada com una font d'informació:

Entrevistador: *Com és que vas decidir anar als tallers?*

Família: *Ens van enviar la informació, (...) ens ho van recomanar i vam dir 'està bé'. Sempre la informació és bona, sigui el que sigui sempre està bé saber.*

E: *Tot i que ell ho tenia bastant clar...*

F: *Sí, ell ho tenia bastant clar, però bueno, si tens informació...*

Entrevistador: *Què et va atraure del programa quan te'l van explicar?*

Família: *És que jo estava molt desorientada, no sabia per on tirar. Entre que la nena tampoc no sabia gaire, i que després li van portar un dia el folleto del Pla Marcel, que és lo que fa a Cardedeu. I llavors... vaig millorar amb la manca d'informació que jo tenia, per on tenia que tirar...*

Això sí, coincidint amb el diagnòstic de la resta d'actors, algunes famílies troben a faltar un lligam entre les activitats del programa i altres recursos d'orientació que puguin tenir a disposició dins i fora del centre, sobretot quan finalitza el programa.

En resum, podem convenir que el programa s'entén gairebé per totes les persones implicades com una oportunitat per a reforçar les estratègies d'orientació dels i les alumnes de secundària, unes estratègies que són percebudes majoritàriament com a deficientes. Aquest consens general es va transformant a mesura que arriba a les diferents parts implicades, una part de les quals acaba introduint matisos crítics que poden afectar el seu grau d'implicació i compromís.

4.2 L'accés al programa

Captació i assignació aleatòria de la participació

La Maleta de les famílies implica 267 famílies amb fills escolaritzats a 4t d'ESO en 28 instituts de 8 municipis de la província de Barcelona. El procediment formal d'accés al programa per part dels diferents actors fou:

- **Municipis.** Es considerà l'interès mostrat a participar en el pilot així com dues característiques bàsiques d'elegibilitat: tractar-se de municipis mitjans i grans (amb tres o més instituts públics), i amb experiència i dispositius d'acompanyament als joves en les seves transicions.

- **Instituts.** De forma general, es procurarà involucrar en el programa el conjunt d’instituts públics dels municipis (o dels districtes en el cas del Municipi A) implicats en el pilot. Aquesta regla, però, tingué algunes excepcions, bé per existir en algun municipi instituts resistents a formar part del programa, bé per decisió estratègica dels mateixos responsables municipals (en algun municipi es desestimà la participació d’un conjunt d’instituts ja implicats en altres programes municipals de tutorització i orientació).
- **Famílies.** La participació de les famílies en el programa és voluntària. Es consideren famílies elegibles totes aquelles que tinguin fills amb almenys dues assignatures suspeses en l’avaluació del primer trimestre de curs. Els tutors dels instituts implicats són els encarregats d’identificar les famílies candidates i convidar-les a involucrar-se en el programa, mitjançant fórmules diverses (contacte individual amb les famílies, sessió informativa oberta, etc). S’intenta captar entorn de 10 famílies candidates per institut. L’enrolament de les famílies es realitza mitjançant un full d’inscripció on es recull el seu consentiment de les condicions del pilotatge, a més d’algunes característiques sociodemogràfiques bàsiques.

En tractar-se d’un pilot experimental, la darrera decisió sobre quines famílies participen en les activitats del programa i quines queden assignades al grup de control depèn de l’atzar. Recordem que el pilotatge de la Maleta es dissenya amb l’objectiu de testar l’impacte diferencial dels dos components essencials del programa: els tallers grupals i les tutories personalitzades. Amb aquesta finalitat, es distribueixen aleatòriament els instituts candidats (amb els seus conjunts de famílies preseleccionades) en tres modalitats diferents de participació: “modalitat A”, reben els dos components considerats, tallers i tutories; “modalitat B”, reben només els tallers; “modalitat C”, són el grup control. Totes les famílies implicades, amb independència de la modalitat de participació, són incorporades en un protocol de seguiment municipal que s’inicia al començament del curs posterior al d’implementació del programa.

El disseny i execució d’aquestes tasques vinculades als requeriments de l’avaluació experimental tingueren lloc un cop encetat el curs escolar. Aquest fet va provocar que l’inici de la implementació del programa es postergués més del que, probablement, hagués estat convenient. Aquesta era una circumstància prevista per part de l’equip gestor del programa, així com per part dels actors implicats en la provisió de les actuacions i en la seva avaluació. Si bé s’acordà que aquesta previsió no posava en risc el sentit i estàndards de qualitat del

pilotatge, sí permet explicar alguns dels punts febles del seu desplegament, mancances que seran assenyalades en apartats posteriors.

Característiques dels participants

El programa de la Maleta ha comptat amb un total de 267 famílies inscrites, distribuïdes en els municipis participants d'acord amb les dades que mostra la taula 2.

Taula 2. Nombre de famílies participants, per municipi

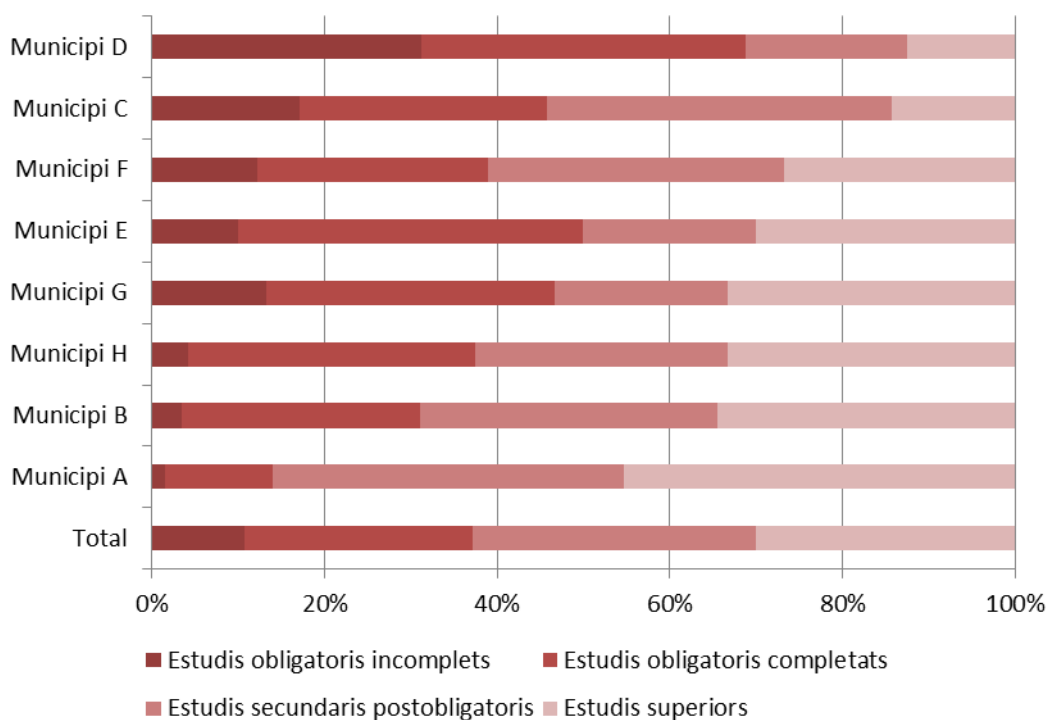
Inscripcions	N	%
Municipi A	74	27,72
Municipi B	29	10,86
Municipi C	36	13,48
Municipi D	33	12,36
Municipi E	10	3,75
Municipi F	45	16,85
Municipi G	16	5,99
Municipi H	24	8,99
Total	267	100

Font: registre d'inscripcions al programa

A continuació passem a caracteritzar les famílies inscrites al programa a partir del nivell d'estudis màxim en el nucli familiar, la desocupació d'algun dels progenitors, el seu lloc de naixement, el nombre de llars monoparentals, la llengua d'ús domèstic, el lloc de naixement dels alumnes i els seus resultats acadèmics previs a participar al programa (avaluació del 1r trimestre de 4t d'ESO).

Considerem primer el màxim nivell d'estudis assolit en el nucli familiar, ja sigui pel pare o la mare de l'estudiant. De manera agregada, el gràfic 1 mostra com al voltant d'un 60% de les famílies participants tenen estudis secundaris postobligatoris o estudis superiors. Un 11% manifesta no haver completat els estudis obligatoris. Per sobre d'aquest llindar, destaquen els municipis D (31%) i G (17%). Finalment, esmentar el patró diferencial del Municipi A (districtes implicats), amb un 85% de famílies amb estudis secundaris postobligatoris o superiors completats.

Gràfic 1. Nivell d'estudis de pare/mare (es considera el més alt), per municipi

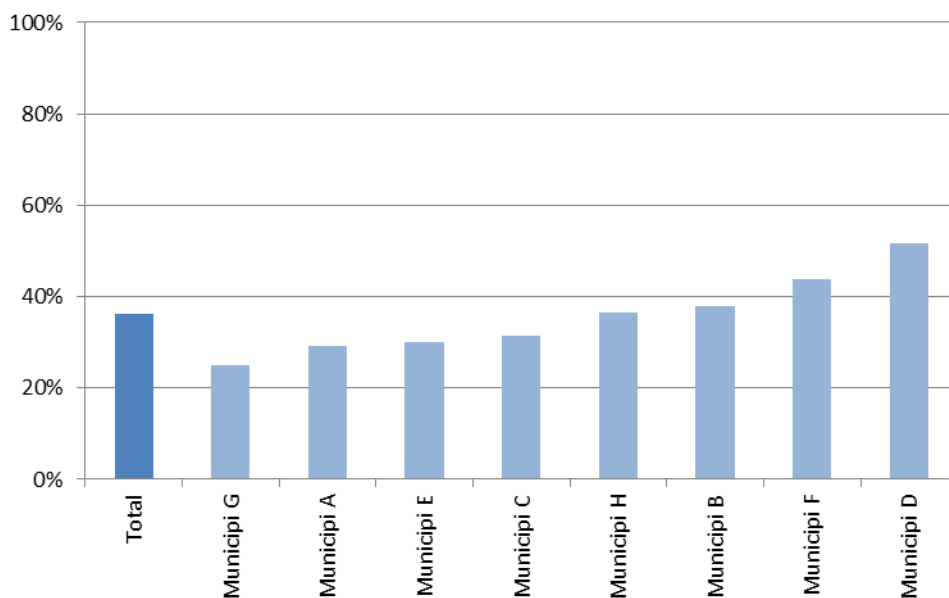

Font:

registre d'inscripcions al programa

El gràfic 2 fa referència a la situació d'ocupació o desocupació de les famílies implicades en el programa. Segons indiquen les dades, un 36% d'aquestes famílies tenen algun progenitor en situació d'atur. Per sobre d'aquest llindar destaquen els municipis D (51%) i F (43%), mentre que la resta es troben al voltant d'aquest percentatge o per sota.

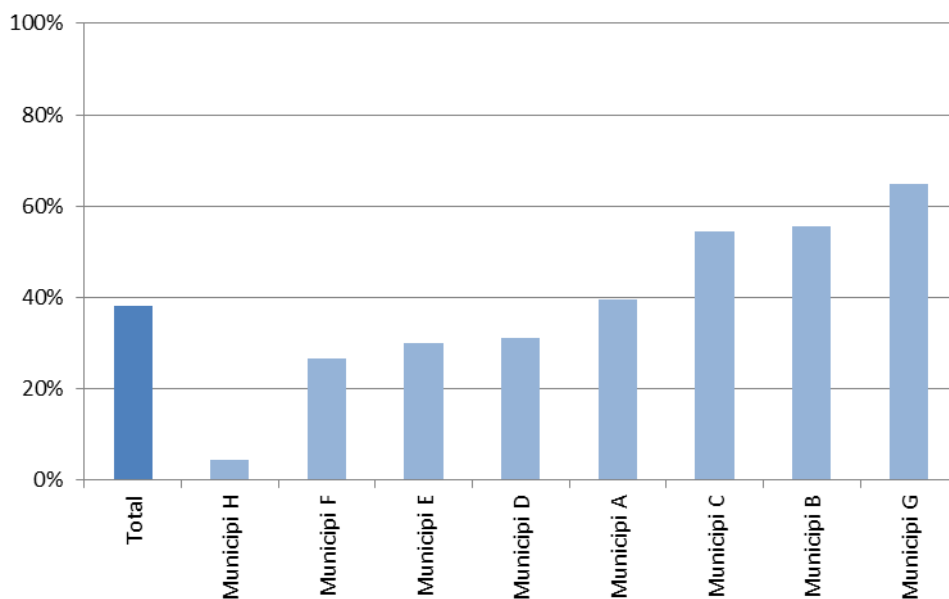
Gràfic 2. Desocupació pare/mare (es considera algun progenitor desocupat), per municipi

Font: registre d'inscripcions al programa

Pel que fa al lloc de naixement de les famílies, el gràfic 3 mostra que un 38% del total de famílies participants tenen algun progenitor nascut a l'estranger. Queden clarament per sobre d'aquest percentatge els municipis C (55%), B (56%) i G (65%). A l'altre extrem trobem el Municipi H, amb un 4% de famílies amb algun progenitor estranger.

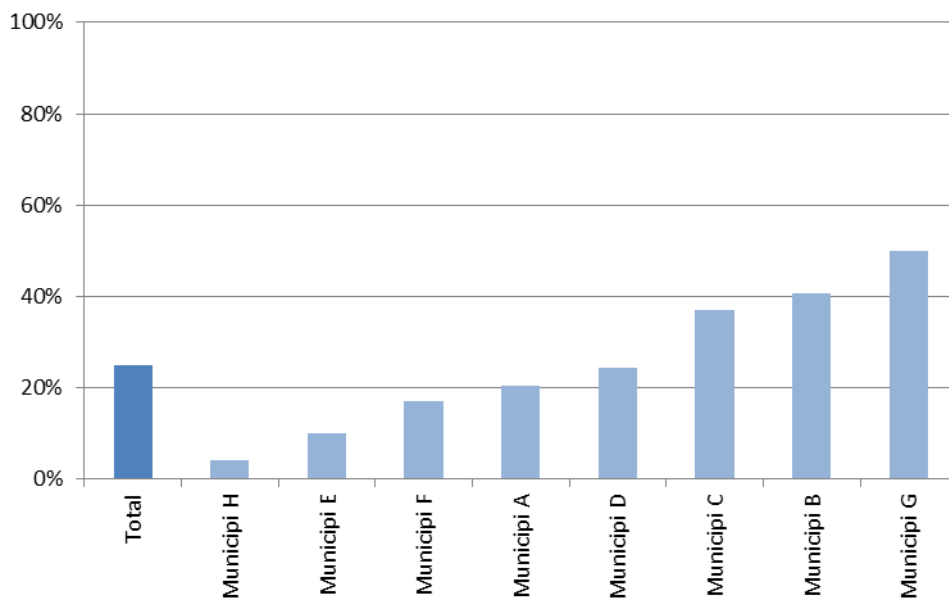
Gràfic 3. Pare/mare nascut a l'estranger (es considera algun progenitor nascut a l'estranger), per municipi

Font: registre d'inscripcions al programa

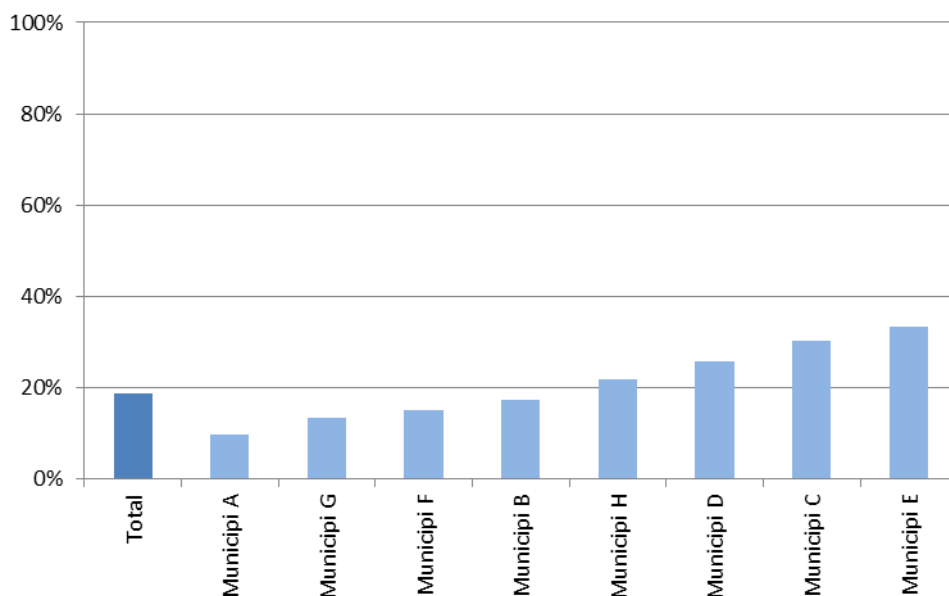
Si atenem al lloc de naixement dels alumnes (fills de les famílies participants), observem que el 25% són nascuts a l'estranger (gràfic 4). Els municipis G, B i C es troben per sobre d'aquesta xifra, mentre que la resta no hi arriba. Finalment, esmentar el cas del Municipi H amb només un 4% d'alumnat estranger.

Gràfic 4. Alumnes nascuts a l'estranger, per municipi

Font: registre d'inscripcions al programa

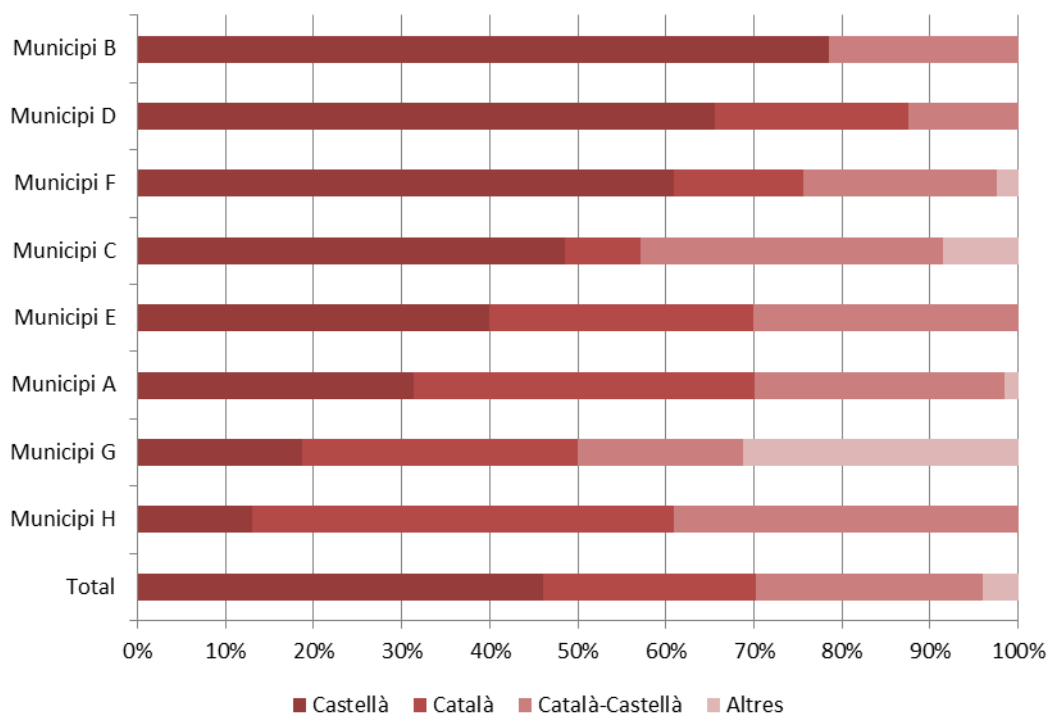
D'altra banda, segons informa el gràfic 5, el 19% de famílies participants conformen llars monoparentals. Per sobre d'aquest percentatge, destaquen els municipis E (33%), C (30%) i D (25%). La resta de ciutats es troben per sota d'aquest llindar, especialment el Municipi A (districtes implicats), amb només un 10% de famílies en llars monoparentals.

Gràfic 5. Llars monoparentals, per municipi

Font: registre d'inscripcions al programa

Pel que fa a la llengua d'ús preferent en l'àmbit domèstic, un 46% de les famílies fan servir el castellà exclusivament com a llengua vehicular, un 24% fa servir únicament el català i un 26% combinen totes dues llengües (gràfic 6). Aquest patró varia en els diferents municipis del programa. Per exemple, en el cas del Municipi B, el 78% de les famílies emprava només el castellà i un 24% combina català i castellà. Als municipis D i F s'empra només el castellà en un 66% i un 61% dels casos, respectivament. Aquest patró contrasta amb el perfil de les famílies participants als municipis G i H, que empen el castellà de manera exclusiva només en un 18% i un 13%, respectivament. Finalment, cal esmentar que una part de les famílies participants al Municipi G (el 31%) no tenen com a llengua d'ús domèstic ni el català ni el castellà.

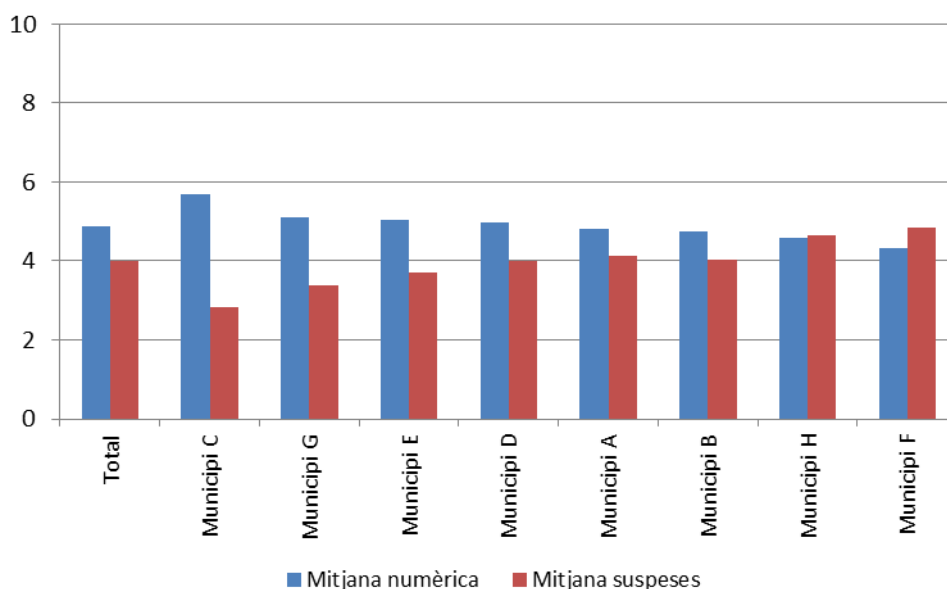
Gràfic 6. Llengua d'ús preferent en l'àmbit domèstic, per municipi

Font: registre d'inscripcions al programa

En darrer terme, donem un cop d'ull als resultats que els alumnes implicats obtenen en l'avaluació del primer trimestre de 4t d'ESO (gràfic 7). La nota mitjana global d'aquests alumnes es situa en un 4,9 i la mitjana d'assignatures suspeses en 4. Pel que fa a la qualificació numèrica, només el Municipi C sobresurt amb un 5,9 de mitjana, mentre que la resta de ciutats es troben al voltant de la mitjana global. Pel que fa al número d'assignatures suspeses, només els municipis C (2,8) i G (3,4) hi estan per sota, mentre que els municipis F (4,8) i H (4,7) quedarien per sobre.

Gràfic 7. Resultats d'avaluació del 1r trimestre de 4t d'ESO, per municipi

Font: registre d'inscripcions al programa

Alguns punts crítics

Al llarg de les entrevistes i grups de discussió, es fan evidents algunes reflexions crítiques referides a la definició i el procediment d'accés al programa. En destaquen dues.

D'una banda, alguns tècnics municipals, responsables de centres educatius i orientadores del programa posen en qüestió que, a la pràctica, el seu desplegament acabi prioritant l'accés de famílies amb fills amb baix rendiment acadèmic. Si bé el criteri bàsic d'elegibilitat parlava de famílies amb fills amb dues o més assignatures suspeses en l'avaluació del primer trimestre de quart d'ESO (definició que havia de permetre acabar disposant d'un perfil d'alumnes força heterogeni quant al nivell acadèmic), observàvem en el gràfic 7 com la mitjana d'assignatures suspeses dels alumnes finalment seleccionats s'enfila fins a quatre.

Així, alguns entrevistats consideren que el programa és oportú i necessari per al conjunt dels alumnes, independentment de les seves qualificacions. La desorientació és un fenomen complex, condicionat per factors que van més enllà dels resultats acadèmics.

Des dels centres i les famílies es veu necessari aquest programa independentment de les qualificacions de l'alumne. La relació entre rendiment i eleccions posteriors respecte el tipus d'estudis és molt diversa. O sigui l'elecció inicial no és focalitzar-ho en algun col·lectiu sinó a nivell més general. I després, en les reunions amb la Diputació i amb Ivàlua hem vist que ha resultat clau el procés de tria per part dels centres. A banda del criteri de dues matèries suspeses, la forma de triar-los és molt important. Alguns centres han prioritzat que tinguessin determinades dificultats i focalitzar-ho en aquest perfil, o sigui no tan divers ni representatiu. I en altres sí que ho han fet representatiu. Per tant, no teníem la seguretat que el conjunt de centres hagi triat una mostra diversa. (Orientadora Maleta)

O en paraules d'un tècnic municipal:

Crec que es comença a perdre allò positiu per al centre quan els diem com han de seleccionar les famílies, no sé si el col·lectiu diana ha estat l'adequat i els centres han entès quin era el col·lectiu diana... i sobretot, en la metodologia i el calendari, però això potser s'escapa de la pregunta. (Tècnic municipal)

D'altra banda, alguns tècnics municipals, instituts i famílies han expressat la seva insatisfacció amb el plantejament experimental del programa, en particular amb el procediment aleatori d'accés dels instituts (i les seves famílies) a les distintes modalitats de participació del programa. Els ajuntaments han tingut dificultats per explicar i justificar (per “vendre”) aquest procediment als instituts, i els instituts a l'hora de fer el mateix amb les famílies elegibles.

Un aspecte que s'hauria de retocar és que, vendre a les famílies un producte sense que sàpiguen quin és el producte final que han comprat... clar, nosaltres no els hi dèiem que potser no els trucarien, perquè ens van dir que no ho diguéssim. (Coordinador d'institut)

4.3 Objectius del programa i problemàtica abordada: la complexitat de l'abandonament

Comencem recordant la teoria del canvi que, si més no en el pla “teòric”, sustenta el disseny del programa: les famílies tenen un paper clau en el progrés i oportunitats educatives d'infants i adolescents; una part decisiva d'aquest paper l'exerceixen acompanyant els fills en moments clau de la trajectòria educativa; l'orientació que es realitza en els tallers i tutories del programa dota les famílies d'unes eines que els permeten realitzar aquesta tasca d'acompanyament de forma més efectiva; de resultes, els alumnes adequen correctament les seves expectatives postobligatòries, s'incrementa la seva taxa de finalització de l'ESO i disminueix el percentatge de transicions fallides. De forma més succinta: la Maleta intenta reduir l'abandonament dels estudis *orientant les famílies sobre com orientar els fills* en les seves transicions educatives.

O en paraules d'una de les orientadores responsable de les activitats del programa:

En tot el procés orientador els pares de vegades són molt poc participatius, perquè no se'ls convida o perquè s'apropen massa. Però tant si són condicionats com si són absents has de treballar-ho, perquè el paper el tenen, l'han de tenir. S'ha de poder donar els elements a la família perquè acompanyi. Per mi la paraula és acompanyament, i per tant que acabi fent el paper que li toca. (Orientadora Maleta)

Així, si més no en teoria, el programa seria “una formació per com acompanyar als fills en l'aventura de construir el seu projecte professional. Perquè tot comença amb aquesta primera tria però després hi ha un llarg camí” (Orientadora Maleta).

Ara bé, comparteixen tots els actors implicats en el programa aquesta mateixa teoria? Treballen sobre aquests mateixos arguments?

La connexió entre abandonament i desorientació (dels fills i de les famílies)

Ja en el moment d'explicar les raons i el sentit d'oportunitat d'un programa com la Maleta, les persones entrevistades han començat a aportar arguments a propòsit de la problemàtica que el mateix programa intenta abordar.

Per tal de copsar quina és la problemàtica global on la Maleta tractava d'incidir, de nou hem de retornar inicialment a les paraules dels impulsors de la política, és a dir, la Diputació de

Barcelona. Concretament, des de la Gerència de Serveis d'Educació es descriu com el programa de la Maleta pretén abordar el problema de l'abandonament prematur, un problema que sovint es manifesta el primer any d'educació postobligatòria.

L'objectiu final és reduir l'abandonament dels nanos. El sistema està bolcat en què el noi es gradui a l'ESO. El projecte vol anar un pas més enllà. Volem evitar l'abandonament al primer any de postobligatòria. La tria mal fonamentada fa que no només no et graduïs, si no que si tries malament acabes abandonant prematurament. Això és el que el projecte francès ha demostrat i era la hipòtesi que ens interessava. Tenim moltes estadístiques sobre abandonament a 4t d'ESO, però les de abandonament posterior són més invisibles. Per nosaltres és una actuació a través de les famílies, enfortir aquest bastió. Aquests nanos encara són menors, encara hi ha una responsabilitat familiar. (Tècnic Diputació de Barcelona)

Situat l'objectiu en la reducció de l'abandonament educatiu, es comparteix la hipòtesi que una de les causes principals d'aquest fenomen són les “tries mal fonamentades”. En el següent fragment d'entrevista s'acaba de relacionar la prevalença de tries mal fonamentades amb el problema de la manca d'orientació i d'expectatives ajustades.

La Maleta de les famílies és un programa que forma part d'una estratègia que li hem dit el pla pilot d'orientació, en el qual hem decidit des de la Dipu generar una línia estratègica clara de reforç de l'orientació, com a element bàsic que està coix en el nostre país. Per atacar les altes taxes d'abandonament escolar prematur calia atacar aquest tema. Com a Dipu ens dediquem a donar suport a les polítiques educatives dels municipis. Hem entès que aquesta era una bona manera de fer-ho. Tenim una experiència llarga en aquest camp, tot i que li dèiem d'una altra manera: transició escola-treball. (Tècnic Diputació de Barcelona)

Així, la tria mal fonamentada i l'abandonament educatiu es vinculen a una concepció força ample de “desorientació”, principalment de desorientació per part dels alumnes. Com veurem tot seguit, s'entén que aquesta desorientació pot ser motivada per diversos factors, entre ells, la pròpia desorientació de les famílies a l'hora d'orientar els fills de forma adequada.

Factors implicats en la desorientació

Tot seguit es recuperen diversos exemples de com les persones participants o implicades en la Maleta conceben el problema de la desorientació dels alumnes i llurs famílies, i la seva possible relació amb l'abandonament educatiu.

Famílies desorientades per manca d'informació

Hem vist abans com en alguns casos, especialment entre les mateixes famílies participants, la desorientació (“l'estar perdut”) és principalment percebuda com un problema de manca d'informació. Tal i com exposa aquesta mare participant, la desorientació no tenia tant a veure amb no saber quina opció triar (se'ns explica que la filla volia agafar un curs en concret) sinó més aviat amb conèixer “realment” de què es tracta cada opció i els camins existents:

Estava una mica perduda, quan acabaven els nens a quart de la ESO. Ells també ho estan perquè no saben ben bé per on tirar. La meva filla ha agafat el curs per ajudar a persones dependents. Ella no sabia realment de què es tractava. Aquí m'ho van explicar, em van donar informació, els col·legis privats o públics, una sèrie de coses que em van anar molt bé, en informació, orientació... molt bé. Jo ho vaig aprofitar molt. (Família)

Des d'aquesta perspectiva, el problema de la desorientació té molt a veure amb dèficits en la informació disponible sobre la realitat de les opcions post-ESO. Aquesta desinformació pot anar des d'ignorar les opcions existents fins al desconeixement de les implicacions i realitats de cada opció. En aquesta darrera situació, exemplificada en l'extracte que acabem d'exposar, la desorientació pot donar lloc a expectatives poc realistes, que es poden “trençar” en iniciar la formació postobligatòria, provocant l'abandonament prematur dels estudis. En aquesta mateixa línia s'expressa una de les orientadores en el seu informe sobre el funcionament dels tallers que va dinamitzar:

En el taller, quan comencem a parlar del procés d'autoconeixement i tria, algunes famílies exposen que estan preocupades al no disposar dels recursos per fer l'acompanyament. Anecdòticament, algunes famílies comenten que els fills han assistit al Saló de l'Ensenyament i han tornat dient que volien fer la carrera militar. (Orientadora Maleta)

Més encara, alguns entrevistats arugmenten que el nivell de desinformació (i, per tant, de desorientació) de les famílies es troba relacionat amb els seus recursos socials i educatius.

Jo mateixa no tinc massa idea de les coses. És... el clàssic, als quinze anys deixes d'estudiar, pim pam a treballar. I és clar, tampoc tinc cap formació jo... tinc formació normal, treballo a una floristeria, però és clar... tinc la vida enfocada a floristeria-casa-nens. Potser qui té estudis, que és metge, advocat o... potser sí que saben com enfocar al seu fill. Però clar jo arribo aquí i... Bueno. (Família)

Abundant en aquest argument, els mateixos tècnics de la Diputació de Barcelona sovint fan referència a la noció de “capital cultural” vinculada a la capacitat de les famílies per orientar-se en les transicions post-ESO, alhora que alguns tècnics municipals expliquen com alguns dèficits d’acompanyament i orientació van lligats a “tradicions culturals”.

Alumnes desorientats per manca de motivació

La manca de motivació és també un factor freqüentment associat al problema de la desorientació. Així emergeix en les entrevistes realitzades amb les diverses persones implicades en el programa. Vegem-ho en els extractes de, respectivament, una mare, una persona de la diputació i una de les orientadores responsable de dur a terme les activitats del programa:

Si un nen que no vol fer batxillerat, o el que sigui, ens diuen que busquéssim altres sortides. (...) Que els féssim veure que el que han de fer és estudiar una cosa que els agradi i que estiguin motivats, perquè si es desmotiven no faran ni una cosa ni l'altra (...) Que era molt interessant pel fet de poder motivar als nens a seguir estudiant. Perquè a vegades si troben una feina, diuen 'ja en tinc prou'. I penso que és important que es donin compte de la importància que té seguir estudiant. Trobo que és una cosa que s'ha de continuar fent. Hem de motivar a aquests nens que els costa, perquè no ho deixin córrer tot. A vegades són nens que poden tirar molt, però que necessiten aquest empenta de saber què els agrada. (Família)

A efectes d'orientació, la idea és orientar als pares perquè acompanyin als seus fills en aquest moment, que sàpiguen acompanyar perquè el seu fill prengui les seves decisions, que no condicionin, que siguin motivadors en aquest procés, traslladar autoestima als fills. (Tècnic Diputació de Barcelona)

És important orientar sempre amb què la decisió vagi vinculada als interessos personals, perquè el mercat laboral canvia, i si avui dia es necessiten molts informàtics, en un futur potser no. Si no tires per on t'agrada, en un futur pot ser molt desmotivant. Treure prejudicis sobre la crisi i el futur per exemple, i convèncer en que han d'estudiar el que els agradi. (Orientadora Maleta)

En resum, si part de la desorientació dels alumnes es troba relacionada amb una manca de motivació per seguir estudiant, una de les primeres tasques que demanarà el treball d’acompanyament passarà per treballar sobre les seves motivacions i interessos.

Cal remarcar que l'argument que relliga desmotivació-desorientació acostuma a recórrer a d'altres factors associats, com el que s'exposa a continuació.

Alumnes desorientats per manca de maduresa

Sovint i de diverses formes, al llarg de les entrevistes es fa evident l'argument que els nois i les noies que han de fer aquesta tria fonamentada es troben en una etapa vital que els ho dificulta. Així doncs, la qüestió de la desorientació es transforma en quelcom relacionat amb el grau d'immaduresa que s'assumeix és propi de les persones que estan acabant els estudis d'ESO:

Yo tengo alumnos aquí de la misma edad, y la mayoría son los que en 2 años seguramente van a la universidad. O sea son chicos listos, inteligentes. Ellos no tienen ninguna idea: '¿qué quieres ser?' – 'peluquero' / '¿qué quieres hacer después de...?' – 'no lo sé, artista'. Todavía son muy jóvenes. Y son de colegios privados. (Família)

D'acord amb el pare que acabem de citar, el problema de desorientació que afecta al seu fill i que el va impulsar a participar en el programa de la Maleta és compartit per la gran majoria de coetanis del seu fill. A més, afegeix, és un problema que els afecta independentment de la seva intel·ligència (“son chicos listos”) o el seu rerefons familiar (“y son de colegios privados”). Segons aquest entrevistat, el problema té a veure amb una falta d'experiència en la reflexió i la presa de decisions importants, mancança amb què tots els alumnes arriben a aquest punt.

El rendiment acadèmic i la desorientació

El factor del rendiment acadèmic apareix lligat en bona part dels discursos a d'altres factors de desorientació com ara la qüestió de la maduresa o la motivació. Atenent, però, al fet que el criteri del rendiment dels alumnes es troba present entre els mateixos requisits formals d'accés al programa, al llarg de les entrevistes s'abordava el tema de forma expressa. El cert és que una part dels entrevistats perceben l'existència d'una relació clara entre rendiment acadèmic i desorientació dels alumnes, tal i com exemplifica el següent fragment d'entrevista:

Entrevistador: *Hi hauria una relació entre el rendiment i la desorientació?*

Coordinador d'ESO: *Sí. Perquè de vegades ens trobem que aquest tipus d'alumne, o la*

família prefereix, malgrat que els resultats no són bons, que el seu fill continuï estudiant, fent el batxillerat, fent el màxim d'estudis possibles... que això es bo, però topa amb la realitat que en aquest moment no està per això, potser dos anys després sí però ara no. Sigui pel que sigui, l'entorn, el sistema... No està per això. Aleshores encara que hi pugui haver potencial, no està desenvolupat. Aquesta franja és la que vam treballar.

En certa mesura, s'interpreta el baix rendiment com una possible font afegida de tria mal fonamentada i, des d'aquest punt de vista, una variable a tenir en compte a l'hora d'enfocar les accions previstes d'orientació.

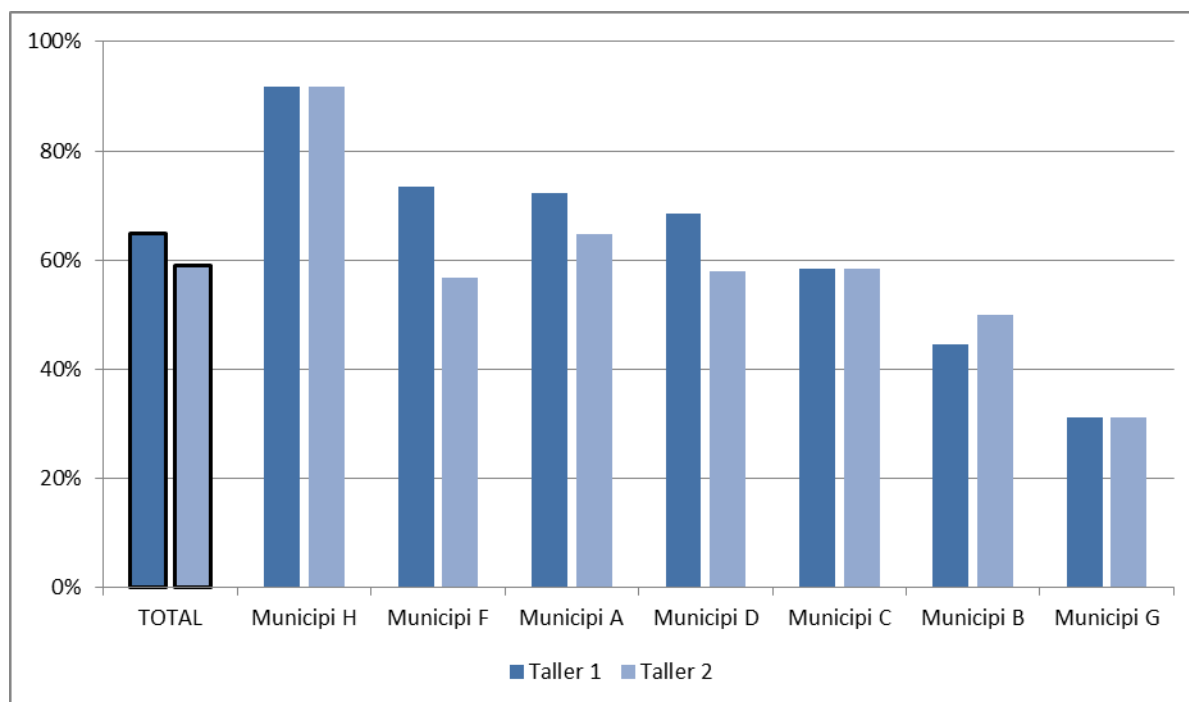
Al costat d'aquest argument, però, hauríem de recordar com una part també important dels entrevistats qüestionen que el criteri de prioritització aplicat per determinar l'accés al programa hagi de passar per un barem de tipus acadèmic (veure apartat anterior).

4.4 Les activitats del programa: els Tallers

Els tallers d'orientació són de caràcter grupal, i apleguen el conjunt de famílies dels diferents instituts seleccionats per rebre'ls (modalitats 2 i 3). Es programen dues sessions de taller. En el primer taller s'intenta dotar a les famílies d'eines que les ajudin a identificar millor les competències, interessos i expectatives dels fills, així com els factors que condicionen els processos de tria. En el segon taller es treballa informació sobre l'oferta formativa postobligatòria i sobre diferents perfils professionals. El desenvolupament dels tallers es realitza amb l'ajut de documents audiovisuals, graelles de reflexió i dinàmiques d'explicació i discussió. Les sessions es realitzen als diferents instituts de referència, en horari extraescolar (començant a l'entorn de les 18 hores) i tenen una durada aproximada de 1 hora i 30 minuts cadascuna d'elles.

Dades d'assistència

Gràfic 8. Nivell d'assistència als tallers (1 i 2), per municipi

Font: registre d'inscripcions al programa i registre d'assistència (Educaweb)

Taula 3. Nivell d'assistència als tallers (1 i 2), per municipi

Municipi	Taller 1	Taller 2
Municipi H	91,7%	91,7%
Municipi F	73,3%	56,7%
Municipi A	72,2%	64,8%
Municipi D	68,4%	57,9%
Municipi C	58,3%	58,3%
Municipi B	44,4%	50,0%
Municipi G	31,3%	31,3%
Municipi E	No rep tallers	
TOTAL	64,7%	59,0%

Font: registre d'inscripcions al programa i registre d'assistència (Educaweb)

Com mostren el gràfic 8 i la taula 3, el percentatge de participació en els tallers dista molt de rondar el 100%. En total, un 64,7% de les famílies amb opció de participar-hi van assistir al primer taller, i un 59% al segon taller. Destaca l'elevat nivell d'assistència al Municipi H (92% en tots dos tallers) i el reduït volum d'assistència al Municipi G (31% en els dos tallers).

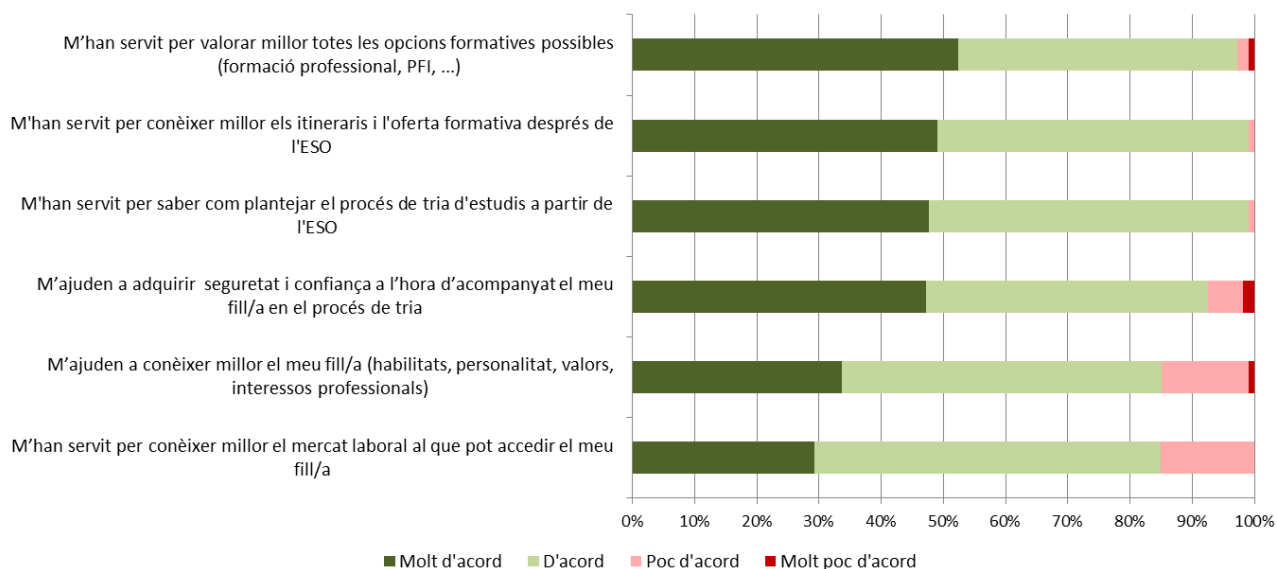
Una valoració general positiva

Les persones entrevistades han valorat els tallers molt positivament, atorgant un valor especial a la “professionalitat” amb què es varen portar a la pràctica. Els exemples treballats i l'ampli coneixement de les opcions de formació postobligatòria són referits com a indicadors de l'expertesa de les orientadores. A més, incorporar veus noves al procés orientador, si bé pot introduir algunes dificultats de coordinació, també pot generar un canvi positiu, tal i com exposa aquest coordinador de cicle (instituit):

Els tallers, als pares els hi van agradar. Els van fer obrir els ulls i valorar coses dels seus fills que ells no li havien donat importància. I sobretot perquè els hi diu una altra persona. Tu els hi pots dir però la relació amb els anys es va... En canvi els hi diu un altre persona i... Van veure que tenien possibilitats de reconduir situacions tancades que els tenien desesperats. (...) A veure, es van fer dues sessions d'una hora i mitja... Segurament això no és suficient. Tampoc es tracta d'allargar molt perquè els pares es cansen. (Coordinador d'instituit)

Aquesta percepció extreta de les entrevistes es referma en els resultats quantitius de l'enquesta de valoració dels tallers que van respondre les famílies que hi participaren. En efecte, aquestes dades confirmen la bona puntuació que reben els tallers des del punt de vista de la seva utilitat (gràfic 9). Pràcticament la totalitat de les famílies enquestades creuen que els tallers els han servit per conèixer millor les opcions formatives possibles i els itineraris existents després de la ESO i, alhora, a saber com plantejar el procés de tria d'estudis postobligatoris. Addicionalment, els tallers ajuden a les famílies a guanyar seguretat i confiança a l'hora d'acompanyar el seu fill en el procés de tria o conèixer millor les seves habilitats i interessos professionals. Finalment, els tallers han permès les famílies conèixer millor el mercat laboral al qual pot accedir el seu fill.

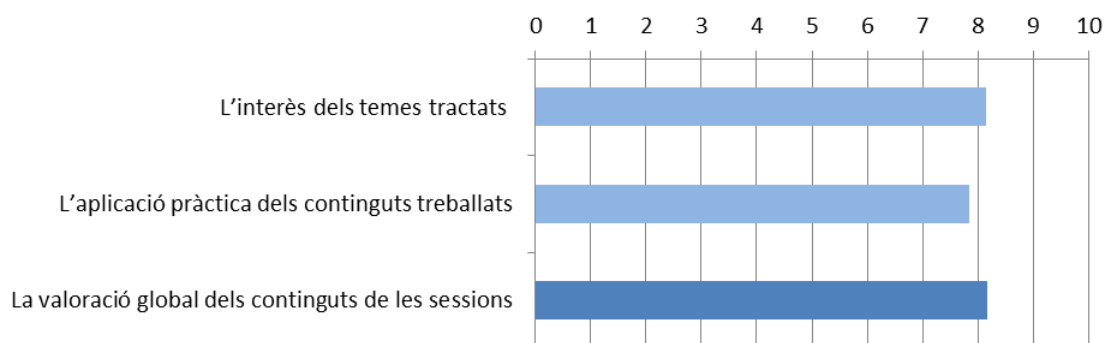
Gràfic 9. Valoració de la utilitat dels tallers

Font: enquesta de valoració dels tallers

Pel que fa als continguts generals dels tallers, aquests han estat també molt ben valorats per les famílies participants (gràfic 10). La puntuació mitjana atorgada als temes tractats, a l'aplicació pràctica dels continguts treballats i al plantejament general de les sessions gira entorn a 8.

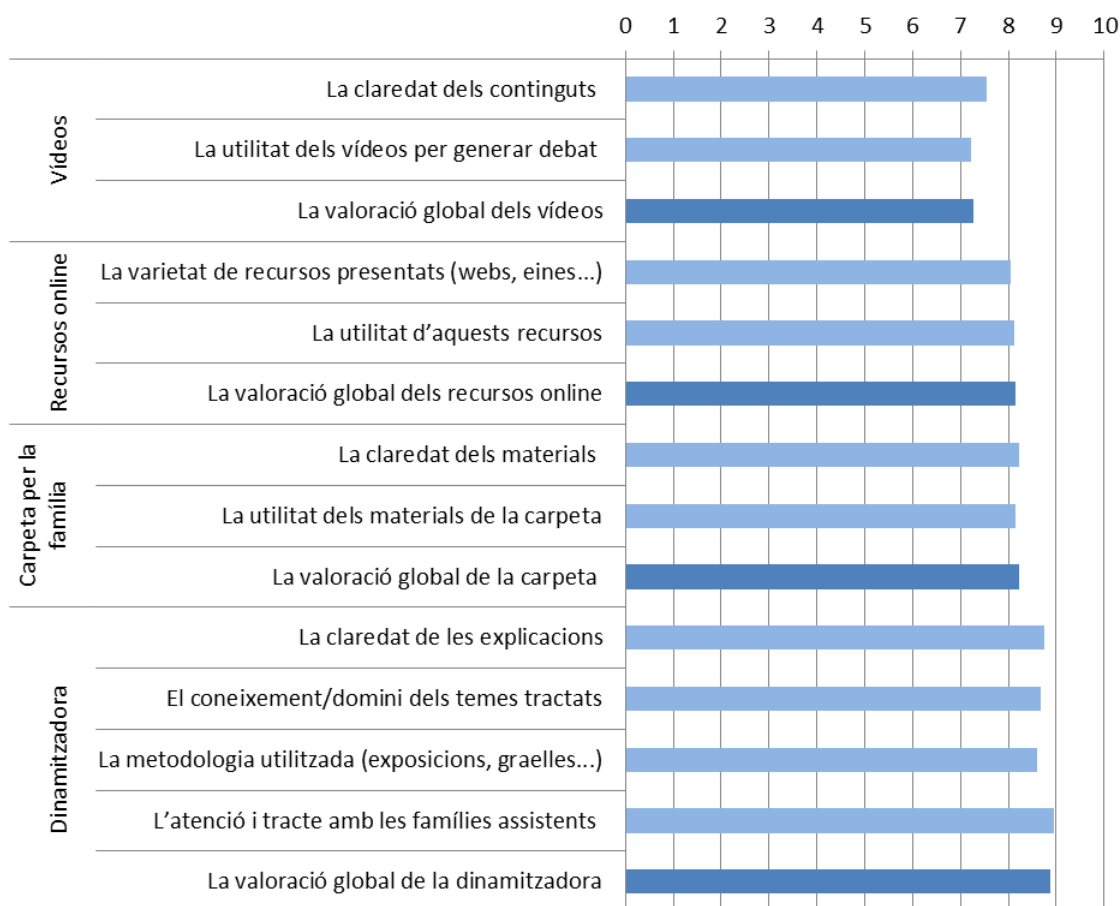
Gràfic 10. Valoració dels continguts generals dels tallers

Font: enquesta de valoració dels tallers

Els materials i recursos dels tallers han rebut puntuacions que oscil·len entre 7,2 i 8,9 (gràfic 11). Tant els vídeos, els recursos online o la carpeta per la família tenen puntuacions globals per sobre de 7. Aquests tres recursos es consideren clars en els seus continguts i per tant de gran utilitat. Per altra banda, pel que fa a la dinamitzadora del taller, es valora molt positivament el coneixement dels temes tractats, la metodologia emprada i l'atenció amb les famílies assistents. La tasca de la dinamitzadora obté una nota global de gairebé 9 punts.

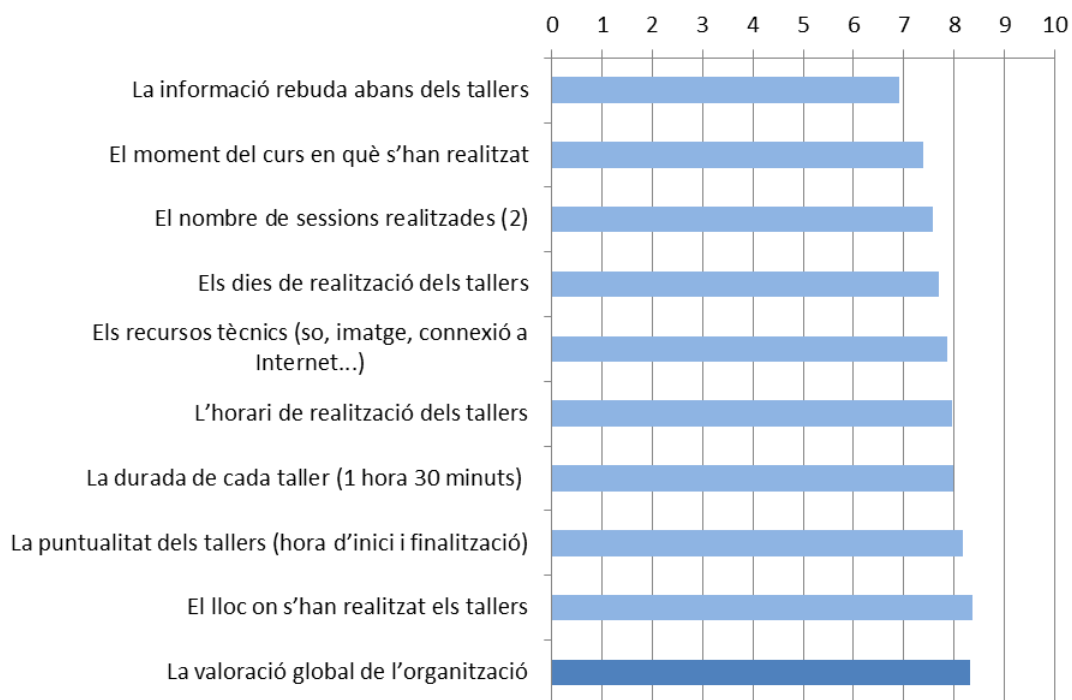
Gràfic 11. Valoració dels materials i recursos utilitzats als tallers

Font: enquesta de valoració dels tallers

D'altra banda, la valoració general de l'organització dels tallers és també bona, amb una puntuació mitjana de 8,3. El gràfic 12 mostra com les famílies han valorat positivament aspectes d'infraestructura (recursos tècnics o el lloc de realització) i aspectes temporals (puntualitat, horari i durada dels tallers). La puntuació d'aspectes com la informació rebuda per les famílies abans dels tallers, el moment del curs en què es realitzen o el nombre de sessions programades queda una mica per sota de la mitjana global.

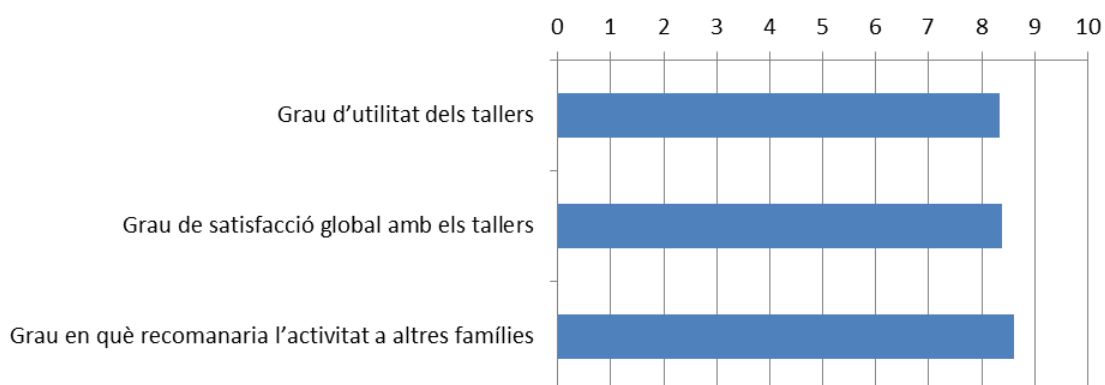
Gràfic 12. Valoració dels aspectes organitzatius dels tallers

Font: enquesta de valoració dels tallers

En conclusió, els tallers han estat molt ben valorats per les famílies participants. Tal i com mostra el gràfic 13, el grau de satisfacció global és alt (8,4). En conseqüència, la gran majoria de famílies recomanarien aquesta activitat a d'altres famílies.

Gràfic 13. Satisfacció global amb els tallers

Font: enquesta de valoració dels tallers

Tot plegat en clara sintonia amb el que ens mostra el següent extracte, corresponent a l'informe de funcionament d'uns tallers redactat per l'orientadora responsable del seu desenvolupament:

Durant tot el taller les famílies han mostrat molta sintonia amb el que s'ha anat treballant, han compartit dubtes, angioixes, etc. De fet, han mostrat un cert alleugeriment al comprovar que no eren els únics que estaven passant per això. (Orientadora Maleta)

Alguns punts febles

Les entrevistes realitzades permeten introduir alguns matisos a la valoració global positiva dels tallers. Per exemple, una percepció força estesa entre les persones més directament involucrades en els tallers (orientadores i famílies) és que aquests “es varen quedar curts”. Algunes famílies demanaven ampliar el nombre de sessions dels tallers i anticipar en el temps el moment de realització dels tallers.

Les sessions haurien de ser a principis d'any, perquè quan ens ho van fer jo crec que això ja tenia que estar més que buscat, potser hagués anat bé que un dia tinguéssim l'ordinador i que, amb el nen allà, després d'haver-los fet escoltat allò, perquè estava molt bé aquesta reflexió que feien on sortien tot de nois que a ells no els agradava estudiar, i que veien que

ells havien pogut arribar. Doncs crec que això a ells els hagués motivat, veure que ho poden aconseguir, que no. A vegades són nens que els hi costa i pensen ‘soc tonto i no serveixo’.
(Família)

Recordem que la realització dels tallers es va situar en el calendari més enllà del que hagués estat convenient, principalment com a conseqüència del fet que les tasques de preparació i posada en marxa del pilotatge haguessin d’iniciar-se un cop començat el curs escolar. Com hem assenyalat més amunt, aquesta era una circumstància prevista per part dels diferents actors implicats en el disseny, implementació i avaluació del programa.

Els tallers semblen “quedar-se curts” sobretot a l’hora de treballar qüestions d’autoconeixement. Aquesta és una feina que vol temps i que no sempre es pot completar en la sessió dels tallers destinada a fer-la. En paraules de les orientadores del programa: “sobretot s’apreta en tota la part de l’autoconeixement, la pota que els hi ve més de nou en general” (Orientadora Maleta). O:

Jo sempre començo preguntant què tens decidit fer, i en base a això vaig estirant fils. Quan la persona ho té clar doncs res, quan no vas estirant els fils: què coneix del mercat laboral, de l’oferta educativa, etc., utilitzant els recursos que tens com a orientadora. Intentes treballar sobre la decisió final. (Orientadora Maleta)

Aquesta mateixa percepció acostuma a plasmar-se en els informes que redacten les orientadores sobre el desenvolupament dels diferents tallers. Per exemple:

A les famílies els costa prioritzar el procés d’autoconeixement i es mostren angoixats per saber les diferents opcions educatives de les que disposaran els fills/es després.
(Orientadora Maleta)

Algunes de les preguntes formulades han estat: Quina és l’oferta formativa? Funcionament del sistema educatiu? Com orientar al nostre fill quan les notes no acompanyen per seguir l’itinerari previst? Què fer si no li agrada estudiar? Com escollir el batxillerat? Com escollir el centre? Què fer quan el nostre fill canvia constantment de tria (vol fer moltes coses diferents i poc relacionades entre elles)? (Orientadora Maleta)

En definitiva, són molts els dubtes que tenen les famílies. A parer de les orientadores i de les pròpies famílies, els tallers no aconsegueixen abordar tots aquests dubtes, per una qüestió de temps, però també de format: bona part d’aquests dubtes “requereixen d’una atenció més

individualitzada” (Orientadora Maleta) que la que poden oferir les sessions grupals dels tallers. Recordem que aquest l'esquema individualitzat es reserva a l'activitat de tutoria.

Cal també dir que la percepció que els tallers es “queden curts” és també fruit d'incidències de caire més operatiu. Per exemple, “en ocasions venien pares diferents al segon taller i s'havia de tornar a començar” (Orientadora Maleta). En efecte, segons podia observar-se en el gràfic 8 i la taula 3, les dades d'assistència al taller 1 i al taller 2 als diferents municipis no són sempre coincidents.

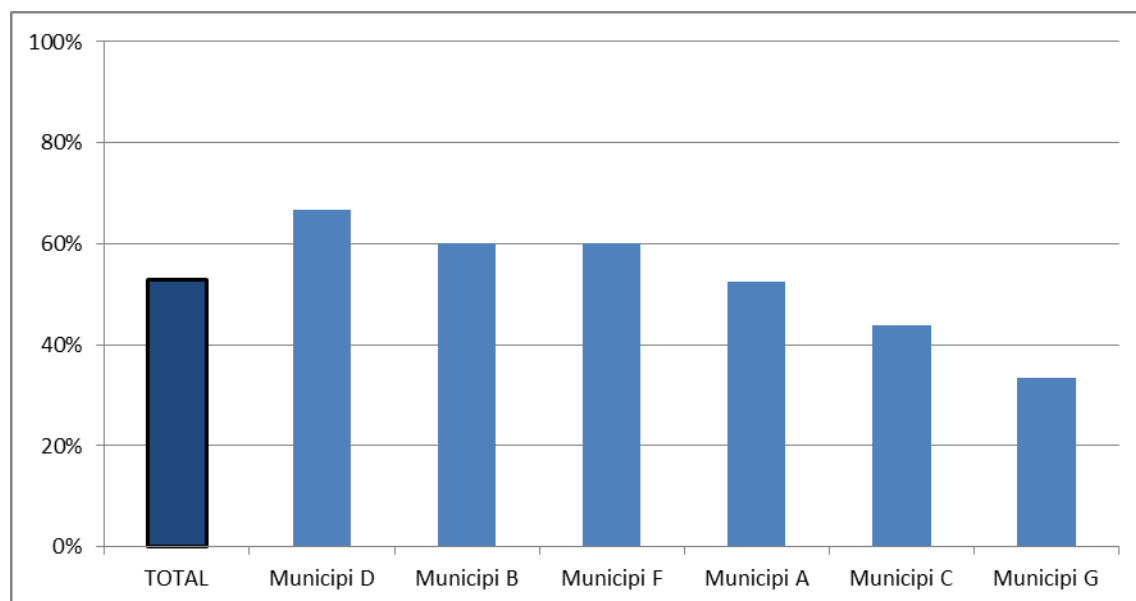
Finalment, com vèiem en un extracte anterior d'entrevista, algunes famílies demanen que els fills puguin participar conjuntament amb els pares en els tallers. Desconeixem fins a quin punt aquest és un reclam compartit per la majoria de pares. En tot cas, recordem també aquí que aquesta opció es contempla únicament a les sessions de tutoria, i que es troba en la línia d'entendre l'orientació com una qüestió relacional, molt condicionada per les realitats del vincle paterno-filial.

4.5 Les activitats del programa: la Tutoria

Les famílies dels instituts assignats a la modalitat A de participació reben una tutoria personalitzada, a la qual assisteixen amb els seus fills o filles. Els objectius d'aquesta tutoria (sessió única) són: conèixer les perspectives de futur de l'alumne i contrastar-les amb les dels pares; establir un conjunt de compromisos entre la família i l'alumne referits al procés de transició; acordar un pla de treball per al futur immediat. La sessió de tutoria té lloc a l'institut de referència, en un horari i durada similar als dels tallers.

Dades d'assistència

Gràfic 14. Nivell d'assistència a la tutoria, per municipis

Font: registre d'inscripcions al programa i registre d'assistència (Educaweb)

Taula 4. Nivell d’assistència a la tutoria, per municipis

Municipi	Tutoria
Municipi D	66,7%
Municipi B	60,0%
Municipi F	60,0%
Municipi A	52,4%
Municipi C	43,8%
Municipi G	33,3%
Municipi H	No rep tutories
Municipi E	No rep tutories
TOTAL	52,9%

Font: registre d’inscripcions al programa i registre d’assistència (Educaweb)

El nivell d’assistència a la sessió de tutoria és encara inferior al dels tallers. Com mostren el gràfic 14 i la taula 4, tan sols un poc més de la meitat de famílies amb possibilitat de rebre una tutoria personalitzada van acabar assistint-hi, en concret, un 53%. El Municipi D és el municipi que presenta el percentatge més elevat d’assistència a les tutories (67%) i el Municipi G el més baix (33%).

Una valoració general positiva

Com acabem de veure, d’acord amb les famílies i les orientadores entrevistades, part de la complexitat que intenta abordar el programa queda fora de l’abast tallers. En canvi, sembla que les tutories es troben en millor disposició d’encarar aquesta multiplicitat de factors involucrats.

D’una banda, l’esquema personalitzat de la tutoria permet treballar un seguit de dubtes, inquietuds, interessos, expectatives i decisions força idiosincràtiques, difícilment abordables

en sessions de grup. Des d'aquest punt de vista, “la tutoria et permet personalitzar en aquell cas concret, en canvi de l'altra manera sempre estàs en general” (Orientadora Maleta).

D'altra banda, les tutories representen més fidelment la concepció relacional de l'orientació que inicialment sustenta la raó de ser del programa. Finalment, es tracta d'incidir allà on es fa efectiva l'orientació i la presa de decisions, en la relació entre pares i fills en el moment de la tria. En un sentit general, les tutories proveeixen “un espai en el qual es produís una tria informada”:

Aquí (a les tutories) era un moment molt important, ja que es podia treballar per a que pares i fills arribessin a un acord diguem-ne, poguessin debatre i arribar a una acceptació d'una tria particular. En aquestes tutories havia de vegades un pla en el qual el pare i el fill arribaven a l'acord de que triaria un grau en aquesta família professional, etc. És a dir, el projecte, amb aquesta activitat, proveïa d'un espai en el qual es produís una tria informada, no condicionada, etc. Aquest és un petit laboratori que reflexa si els tallers han servit. La tutoria pot ser interessant analitzar-la i valorar-la des d'aquest punt de vista. (Tècnic Diputació de Barcelona)

O en paraules d'una de les orientadores de la Maleta:

(Amb les tutories) els hem donat als pares i els fills un espai per pensar, reflexionar, donant importància i valor tant als uns com als altres. I que treballessin amb cooperació. Que ningú imposi a ningú, com dient 'aquí estem per pensar i ajudar'. (Orientadora Maleta)

De forma més concreta, la presència del fill o filla en la sessió de tutoria permet a la orientadora disposar del seu testimoni de forma directa. Per exemple, a jutjar pels informes sobre les tutories que redacten les mateixes orientadores, no són pocs els alumnes que tenen una idea clara de les seves preferències i una perspectiva realista de les implicacions de la seves tries potencials. Frases com “ (...) personalment el vaig veure molt madur”, “(...) té molt clar què vol fer a nivell professional”, o “(...) no té dubtes del pla d'estudis de batxillerat i de les sortides professionals”, no són infreqüents en aquests informes. Aquesta circumstància semblaria contrastar amb el diagnòstic d'immaduresa que es recull de les entrevistes mantingudes amb les famílies. En canvi, i de nou recurrent a les veus de les orientadores, succeeix sovint que els projectes de pares i fills, ambdós ben definits, no són coincidents. Un espai com el que proveeix la tutoria permet fer emergir aquestes possibles tensions i, a partir d'aquí, tractar d'arribar a diagnòstics compartits i consensos fonamentats.

Alguns punts febles

A parer de les famílies i de les orientadores entrevistades, el principal punt feble de les tutories és la seva programació en el temps. Recordem que aquesta circumstància es deriva del procediment experimental utilitzat per al pilotatge del programa i dels requeriments de la seva posada en marxa. Sigui com sigui, en la seva majoria les tutories van dur-se a terme durant la segona quinzena d'abril, “en un moment en què moltes decisions ja s'han pres o s'haurien d'haver pres” (Orientadora Maleta). Recordem que les dates d'inscripció per cursar batxillerat o cicles formatius de grau mitjà se situen a mitjans de maig, poc abans que les dates d'inscripció als programes de formació i inserció (PFI). Les dates d'inscripció a les proves d'accés a cicles de grau mitjà són a mitjans del mes de març, abans que es programessin les tutories i la majoria dels tallers als diferents municipis implicats en el programa.

Per tant, igual com succeïa amb els tallers, sembla compartit que el moment de realització de les tutories hauria d'avançar-se una mica en el temps. El procés d'orientació i acompanyament que els pares fan dels fills, fins i tot quan s'orienta a una tria concreta (transició postobligatòria), demana el seu temps i té el seu recorregut. Els tallers i les tutories que ofereix la Maleta aporten eines que permeten encarar aquest procés de manera més fonamentada. Traslladar el moment de treballar aquestes eines al punt en què s'han de prendre decisions les fa perdre potencial. Igual com probablement també perdrien sentit si aquest treball s'anticipés excessivament en el temps.

5. Conclusions i recomanacions

5.1 Interès, oportunitat i encaix del programa

Visions generals

- Segons s'extreu de les entrevistes i els grups de discussió realitzats, sembla compartit que la raó de ser del programa és sumar estratègies a uns serveis d'orientació que són percebuts com a infradotats en els contextos d'ensenyament secundari, en especial quan es tracta d'arribar al seguiment de les famílies.
- Alhora, sembla també compartir-se l'interès d'involucrar en aquestes tasques d'orientació professionals especialitzats en la matèria.

Punts crítics

- El principal aspecte crític remet a l'encaix del programa i les seves dinàmiques d'implementació en el marc de les accions d'orientació que ja es realitzen i de les que són responsables, en primer lloc, els instituts, i en segon lloc, els mateixos municipis.
- La manca de planificació necessària per assegurar la complementarietat ha produït algunes disfuncions i malentesos entre els agents encarregats de la implementació del programa i els responsables d'orientació d'alguns instituts i àrees municipals.

Recomanacions

Es tractaria de millorar la integració del programa, les seves activitats i dinàmiques d'implementació en les estructures i accions d'orientació dels centres educatius i els municipis. Per exemple:

- Ampliant i millorant el flux de comunicació i informació entre els diferents agents implicats en el desenvolupament del programa (Diputació de Barcelona, municipis, instituts i entitat responsable de les activitats) abans de l'inici de la seva implementació, al llarg del seu desenvolupament i un cop concloses les activitats.
- Implicant de forma més directa els responsables d'orientació dels instituts i dels ajuntaments en la planificació i també en l'execució de les activitats del programa, especialment, en els tallers grupals d'orientació.

- Incrementant els recursos materials i formatius en mans dels instituts i els ajuntaments per tal que aquests puguin adreçar amb més garanties estratègies d’orientació a les famílies com les que contempla la Maleta.
- Adequant part de la operativa del programa i del suport proporcionat per la Diputació de Barcelona a les particularitats de cada ajuntament i de la xarxa de centres del municipi.

5.2 Accés al programa i característiques dels participants

Característiques generals

- La Maleta de les famílies implica 267 famílies amb fills escolaritzats a 4t d’ESO en 28 instituts de 8 municipis de la província de Barcelona.
- Els municipis són proposats considerant la seva mida (es prioritzen municipis mitjans i grans, amb tres o més instituts públics) i la seva experiència en programes d’acompanyament als joves en les seves transicions. Pel que fa als centres educatius, es procurà involucrar el conjunt d’instituts públics dels municipis (o dels districtes en el cas del Municipi A) implicats en el pilot.
- La participació de les famílies en el programa és voluntària. Es consideren famílies elegibles totes aquelles que tinguin fills amb almenys dues assignatures suspeses en l’avaluació del primer trimestre de curs. Els tutors dels instituts implicats són els encarregats d’identificar les famílies candidates i convidar-les a involucrar-se en el programa, mitjançant fórmules diverses (contacte individual amb les famílies, sessió informativa oberta, etc). S’intenta captar entorn de 10 famílies candidates per institut.
- Els instituts candidats (amb els seus conjunts de famílies preseleccionades) es distribueixen aleatòriament en tres modalitats diferents de participació: “modalitat A”, reben tallers i tutories (85); “modalitat B”, reben només els tallers (88); “modalitat C”, són el grup control (94). Totes les famílies implicades, amb independència de la modalitat de participació, són incorporades en un protocol de seguiment municipal que s’inicia al començament del curs posterior al d’implementació del programa.
- Les famílies participants en el programa (267) reuneixen les següents característiques:
 - Un 60% tenen estudis secundaris postobligatoris o estudis superiors
 - Un 36% tenen algun progenitor en situació d’atur
 - Un 38% tenen algun progenitor nascut a l’estranger
 - Un 19% viuen en llars monoparentals

- Un 46% fan servir el castellà exclusivament com a llengua d'ús domèstic
- Pel que fa als fills que aquestes famílies tenen a 4t d'ESO (implicats en el programa):
 - Un 25% són nascuts a l'estranger
 - En l'avaluació del primer trimestre obtenen una nota mitjana de 4,9, i suspenen, de promig, 4 assignatures

Aspectes crítics

- Sobre el “targeting” de la intervenció, alguns tècnics municipals, responsables d'institut i orientadores del programa qüestionen que aquest, en el seu desplegament pràctic, hagi prioritzat l'accés de famílies amb fills amb baix rendiment acadèmic. Es concep que el programa és necessari i segurament efectiu per al conjunt dels alumnes, independentment de les seves qualificacions.
- Les entrevistes mantingudes amb les persones referents dels instituts implicats i amb les orientadores del programa, així com les dades sobre el perfil dels alumnes involucrats, posen de manifest que el procés de selecció de les famílies duta a terme des dels instituts (sempre respectant el criteri d'elegibilitat bàsic) ha estat força idiosincràtic.
- El procediment “experimental”: alguns municipis, instituts i famílies s'han mostrat crítics amb el procediment d'aleatorització de l'accés dels instituts (i les seves famílies) a les distintes modalitats de participació del programa. Els ajuntaments han tingut dificultats per explicar i justificar aquest procediment als instituts, i els instituts a les famílies elegibles.
- Alhora, el fet que les tasques de preparació i posada en marxa del pilotatge experimental haguessin d'iniciar-se un cop començat el curs escolar van endarrerir l'inici de la implementació del programa més enllà del que hagués estat convenient. Cal dir que aquesta era una circumstància prevista per part dels diferents actors implicats en el disseny, provisió i avaluació del programa.

Recomanacions

- Pel que fa al “targeting”, caldria garantir que les expectatives que es vinculen al criteri d'elegibilitat establert tenen una correspondència amb la prioritització en l'accés que s'acaba operant a la pràctica. El criteri bàsic fixat en el pilotatge del programa, haver suspès dues o més assignatures en l'avaluació del primer trimestre de 4t d'ESO,

pretenia accedir a alumnes amb algun desavantatge educatiu, no necessàriament sever. D'aquesta manera s'obria la possibilitat d'acabar disposant d'un perfil divers d'alumnes quant al nivell acadèmic. A la pràctica, la mitjana d'assignatures suspeses dels alumnes implicats en el programa s'ha situat en 4. Des d'aquest punt de vista, caldria considerar les instruccions que es poden traslladar als instituts per tal que aquests compleixin la corresponent preselecció de famílies.

- En tot cas, el criteri acadèmic d'elegibilitat del programa no recull els diferents aspectes referents a la desorientació dels alumnes com el seu grau de motivació i maduresa, o com la mateixa desorientació i desconeixement de l'oferta formativa per part de les seves famílies. Caldria millora la diagnosi de necessitats en aquesta sentit i enriquir el criteri del rendiment acadèmic.
- Pel que fa als requeriments del disseny experimental, en cas que el programa es reediti sota aquests mateixos paràmetres, caldrà millor l'estratègia comunicativa seguida per a la captació de participants (municipis, instituts i famílies). En la definició i execució d'aquesta estratègia caldrà implicar el conjunt d'actors involucrats en la Maleta, incloent l'entitat responsable de la seva avaluació (Ivàlua).

5.3 Objectius i problemàtica abordada

Visions generals

- Situat l'objectiu en la reducció de l'abandonament educatiu, el conjunt d'agents implicats en el desplegament del programa comparteixen la hipòtesi que una de les causes principals d'aquest fenomen són les “tries mal fonamentades”.
- Una tria mal fonamentada i l'abandonament educatiu es vinculen a una concepció força ample de “desorientació”. Tant entre les famílies com entre els alumnes, aquesta desorientació s'acompanya d'una sèrie d'expectatives desajustades sobre les opcions de continuïtat post-ESO.
- S'entén que aquesta desorientació dels alumnes pot ser motivada per diversos factors, a banda de la pròpia desorientació de les famílies a l'hora d'acompanyar els fills de forma adequada: manca de motivació, manca de maduresa, capacitats i rendiment acadèmic, etc. Cal dir que no tots els agents entrevistats comparteixen el mateix diagnòstic quant a les causes de la desorientació dels alumnes.

Recomanacions

Caldria millorar l’alineament entre la teoria del canvi del programa i les expectatives de canvi dels agents que hi participen; entre allò que el programa aspira (de forma realista) a canviar i allò que les persones involucrades esperen que canviï. Això podria passar per:

- Millorar el flux de comunicació i informació entre els diferents agents implicats en el disseny i provisió del programa, a fi i efecte de consensuar: a) el diagnòstic de necessitats; b) el target de la intervenció (perfil d’alumnes i famílies); c) els objectius específics que el programa es proposa abastar.

5.4 Les activitats del programa: els Tallers

Assistència

- Un 64,7% de les famílies amb opció de participar-hi van assistir al primer taller, i un 59% al segon taller. Destaca l’elevat nivell d’assistència al Municipi H (92% en tots dos tallers) i el reduït volum de participació al Municipi G (31% en els dos tallers).

Valoració general positiva

- Les persones entrevistades han valorat els tallers molt positivament, atorgant un valor especial a la “professionalitat” amb què es varen portar a la pràctica.
- Aquesta percepció es correspon amb els resultats quantitius de l’enquesta de valoració dels tallers que van respondre les famílies que hi participaren:
 - Gairebé la totalitat de les famílies creuen que els tallers els han servit per conèixer millor les opcions formatives possibles i a saber com plantejar la tria d’estudis postobligatoris.
 - Els continguts generals dels tallers (autoconeixement, oferta formativa, etc.) reben una puntuació mitjana de 8.
 - Els materials i recursos utilitzats reben puntuacions que oscil·len entre 7,2 i 8,9. Destaca la tasca de la orientadora dinamitzadora, valorada amb una nota global de gairebé 9.

- L’organització dels tallers rep una puntuació mitjana de 8,3. La puntuació d’aspectes com la informació rebuda per les famílies abans dels tallers o el moment del curs en què es realitzen queda per sota de la mitjana global.
- En resum, el grau de satisfacció global és alt (8,4) i, en conseqüència, la gran majoria de famílies recomanarien aquesta activitat a d’altres famílies.

Alguns punts febles

- El nivell d’assistència a les dues sessions dels tallers ha estat baix (veure dades més amunt), especialment en alguns municipis.
- Una part important de les persones més directament involucrades en els tallers (orientadores i famílies) perceben que aquests “es varen quedar curts”, per diferents motius:
 - Arriben tard en el temps (en general han estat programats entre mitjans de març i mitjans d’abril), quan moltes de les decisions sobre la continuïtat més enllà de l’ESO haurien d’estar ja bastant madurades.
 - El seu caràcter grupal dificulta tractar unes problemàtiques que sovint són força particulars.
 - Dues sessions semblen insuficients per abordar qüestions complexes com l’autoconeixement i l’ajust d’expectatives, clau en tot procés d’orientació.
 - Canvis entre els assistents al primer i al segon taller obliga a repetir continguts i dificulta avançar de forma adequada.
- Algunes famílies demanen que els fills puguin participar conjuntament amb els pares en els tallers.

Recomanacions

De cara a donar solució als punts febles esmentats, futures edicions dels tallers podrien contemplar les següents innovacions:

- Dur a terme accions amb l’objectiu d’incrementar el nivell d’assistència als tallers. Una part d’aquestes accions concerneixen al moment de captar les famílies i comprometre-les inicialment amb el desenvolupament del programa. Altres accions haurien de desplegar-se a mesura que s’acosta la data de realització dels tallers (i.e. trucades de recordatori).

- Avançar en el temps el moment de realització de les sessions dels tallers, per exemple, programar-les totes elles durant la primera quinzena de març.
- Ampliar a tres sessions la programació dels tallers.

5.5 Les activitats del programa: les Tutories

Assistència

- Un 53% de les famílies amb possibilitat de rebre una tutoria personalitzada van acabar assistint-hi. El Municipi D és el municipi que presenta el percentatge més elevat d'assistència a les tutories (67%) i el Municipi G el més baix (33%).

Valoració general positiva

- En les entrevistes realitzades, famílies i orientadores del programa valoren molt positivament les sessions de tutoria que incorpora la Maleta. Principalment per dos motius:
 - L'esquema personalitzat de la tutoria permet treballar interessos, expectatives i decisions sovint molt particulars, difícilment abordables en sessions de grup.
 - En participar-hi la família conjuntament amb l'alumne, la tutoria permet incidir allà on es fa efectiva l'orientació i la presa de decisions, en la relació entre pares i fills en el moment de la tria.

Alguns punts febles

- Com en el cas dels tallers, una part dels entrevistats consideren que la programació de les tutories s'ha fet tard en el temps (segona quinzena d'abril). A aquestes alçades, la majoria d'informacions i decisions sobre el procés de tria haurien d'estar ja bastant encarrilades.

Recomanacions

Atenent als punts febles detectats, possibles millores en l'organització de les tutories podrien passar per:

- Amb l'objectiu d'incrementar el nivell de participació, caldria emprendre accions similars a les proposades per al cas dels tallers, en el moment de captar i comprometre les famílies i en el moment en què s'acosta la data de realització de la tutoria
- Alhora, caldria plantejar-se l'avançament del moment en què es programen les tutories, traslladant-lo, per exemple, just abans de la finalització del segon trimestre de curs.
- Alternativament, podria optar-se per no prioritzar aquest component de la intervenció i destinar tots els esforços humans i materials a la programació i realització de les sessions de tallers.

Referències

- Alegre, M. ., Benito, R., Chela, X., González, I., & Albaigés, B. (2010). *L'educació postobligatoria a Catalunya. Eixos de desigualtat en les trajectòries formatives més enllà de l'ESO* (Col.lecció Informes No. 15). Barcelona: Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu.
- Avvisati, F., Gurgand, M., Guyon, N., & Maurin, E. (2014). Getting Parents Involved: A Field Experiment in Deprived Schools. *The Review of Economic Studies*, 81(1), 57-83. <http://doi.org/10.1093/restud/rdt027>
- Bernardi, F., & Requena, M. (2010). Inequality in educational transitions: the case of post-compulsory education in Spain. *Revista de Educación. Número extraordinario*, 93-118.
- Eurofound. (2012). NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe. Publications Office of the European Union. Recuperado a partir de <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1254.htm>
- Fernández-Macías, E., Antón, J.-I., Braña, F.-J., & Bustillo, R. M. (2013). Early School-leaving in Spain: evolution, intensity and determinants. *European Journal of Education*, 48(1), 150–164.
- García, M., Merino, R., Casal, J., & Sánchez, A. (2013). Itinerarios de abandono escolar y transiciones tras la enseñanza secundaria obligatoria. *Revista de Educación*, (361).
- Goux, D., Gurgand, M., & Maurin, E. (2014). Adjusting Your Dreams? High School Plans and Dropout Behavior1. Recuperado a partir de <http://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/gurgand-marc/mallette3-anglais-july-09-2014.pdf>
- Marí-Klose, P., Marí-Klose, M., Granados, F., Gómez-Granell, C., & Martínez, À. (2009). Informe de la inclusió social en España 2009. *Observatorio de la Inclusión Social. Fundación Caixa Catalunya*.
- Meyers, D. C., Durlak, J. A., & Wandersman, A. (2012). The Quality Implementation Framework: A Synthesis of Critical Steps in the Implementation Process. *American Journal of Community Psychology*, 50(3-4), 462-480. <http://doi.org/10.1007/s10464-012-9522-x>
- Mowbray, C. T., Holter, M. C., Teague, G. B., & Bybee, D. (2003). Fidelity criteria: Development, measurement, and validation. *American journal of evaluation*, 24(3), 315–340.